Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 248 (9625) | 1974 чылдың октябрь 22, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

ЧОГААДЫКЧЫ ЧАА БЕДИКЧЕ

Эрткен неделяда бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвага тыва уран чүүлдүң болгаш литератураның хүннери болуп эрткен. Ол хүннерни Совет Тываның 30 чылынга тураскааткан. Төп солуннар ол болуушкунну тыва уран чүүлдүң байырлалы кылдыр демдеглеп, найысылалдың Чайковский аттыг концерт залынга болган парлалга конференциязының болгаш улуг концерттиң дугайында медээлерни берген.

Москваже бистиң уран чүүлүвүстүң дээжизин, эң талантылыг артистеривисти (профессионал-даа, бот-тывынгыр-даа), чогаалчыларывысты чоруткан. Чайковский аттыг концерт залынга чаңгыланган тыва аялгаларны москвачылар бедик-биле үнелээн.

Ырының болгаш танцының «Саян» ансамбли, хөгжүм-шии театрының артистери, ССРЭ-ниң курүне циркиниң В. Оскал-оолга удурткан тыва бөлүү, Телевидениениң болгаш радионуң симфония оркестриниң чамдык артистери, улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестри (удурткукчузу И. Минин), уран чүүл училищезиниң сургуулдары, чамдык бот-тывынгыр артистер, тыва композиторлар болгаш чогаалчылар Москвага боттарының уран талантызын бараалгаткан. Ол хүннер дээрге Тываның культура ажылдакчыларының чогаадыкчы отчёду болган.

Бистиң төлээлекчилеривис найысылалга чүгле концерттерге киришкен эвес, а Москваның бүдүрүлге, өөредилге, уран чүүл коллективтеринге аалдап чорааннар. РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чери тыва чогаалдар сайгарылгазын организастап, бедик мергежилдиг критиктерни жанрлар аайы-биле сайгарылгага киириштирген. Ол улуг чугаага 20 хире чогаалчылар, критиктер киришкен. Оларның аразында В. Казин, С. Залыгин, С. Щипачев, А. Алексин ышкаш уран сөстүң ёзулуг мастерлери бар. Чугаа бедик профессионалдыг деңнелге эрткен болгаш бистиң литераторларывыска ажыктыг болганы чугаажок.

Россия Федерациязының Композиторлар эвилелиниң баштаар чери бистиң музыка чогаалывыстың хөгжүлдезин база чугаалашкан. Композиторлар бажыңынга А. Чыргал-оолдуң, Р. Кенденбильдиң болгаш Д. Хүреш-оолдуң хөгжүм чогаалдары-биле таныжылга болган. Р. Щедрин, А. Фляковский болгаш өскелер-даа тыва музыка дугайында саналдарын берген.

Тыва бижикти чогааткаины-биле тыва дыл хөгжээн, ооң ниитилел функциязы калбарган. Улустуң аас чогаалындан бижимел литератураже хөгжүүр арга тургустунган.

Тыва литератураның баштайгы чогаалдары 30 чылдарның ийиги чартыында тыптып келген. Ооң тыптып келиринге, шынарының, уран-чечен аргаларының бедииринге орус болгаш совет литература, хамыкты мурнай А. Пушкинниң, А. Толстойнуң, М. Горькийниң чогаалдары дузалаан.

Баштайгы үеде шулук, профессионал белеткел чок театржыткан бөлүктерге ойнаар чаңгыс кежегелиг шии чогаалдарын бижип турган авторлар орус болгаш совет литератураның дуржулгазынга өөренип, чоорту лириктиг, хамааты, патриотчу утказыг нарын поэзияга, проза жанрларынга күжүн шенеп эгелээн.

Амгы үеде тыва литература бүгү жанрлар аайы-биле хөгжээн, тываның улустуң чогаалчылары С. Токаның, С. Сарыг-оолдуң, С. Пюрбюнуң, ол ышкаш О. Саган-оолдуң, С. Сүрүң-оолдуң, К. Кудажының, А. Даржааның, В. Кок-оолдуң чогаалдарын чүгле тыва эвес, а орус болгаш бистиң чуртувустуң улустарының дылдарынга парлаан. Амгы совет литератураның чардынмас кезээ болуп тыва чечен чогаал орус болгаш өске-даа нацияның улустарының чогаалдарының салдары-биле улам байып турар болгаш бодунуң ээлчээнде ол интернационалчы функциязын база күүседип турар.

Хөй янзы херекселдерге күүседири-биле бижээн симфония чогаалдарын А. Чыргал-оол, Р. Кенденбиль, Д. Хүреш-оол чогааткан. Дөртен чылдарда ыры бижип эгелээш, А. Чыргал-оол Казаньга консерватория доосқан. «Алдан-Маадырлар» деп симфония шүлүглелди бижээн. Композиторнуң «Өөрүшкүнүң поэмазы», «Челер-оюм» деп симфония оркестринге бижээн чогаалдары Телевидениениң болгаш радионуң симфония оркестриниң репертуарында кол черни ээлээн. А. Чыргал-оол симфония чогаалдары-биле чергелештир ниити ыр бөлүү күүседиринге таарыштыр бижээн патриоттуг ырларны база бижип турар. Москвага бистиң артистеривис ооң «Ада-чурт дугайында кантатазын», «Ленин—партия» деп ырызын күүсеткен, москвачылар ол чогаалдарны чылыы-биле хүлээп алган.

«Саян» ансамбль—аныяк коллектив. Ол чогаадыкчы дилеп тывыышкыннарның оруунда. Ыры-хореография көргүзүглери-биле ол чоннуң ынакшылын чаалап алган. «Саянның» бөлүк артистеринге Совет Тываның 30 чылының бүдүүзүнде Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп бедик атты тывыскан.

Ансамбльден моон соңгаар-даа чедиишкиннерни, бедик мергежилди манаар бис. Ооң составынга талантылыг аныяктар немежир, солистер күүседир номерлер көвүдээр дээрзинге идегээр бис.

Тыва литератураның болгаш уран чүүлдүң хөгжүлдезинге улуг рольду чогаадыкчы эвилелдер ойнап турар. Чижээ, Тываның Чурукчулар эвилелиниң баштаар чери тыва графиктерниң, улусчу мастерлерниң болгаш чурукчуларның ажылдарын зона, эвилелдешкен республика делгелгезинге киирер дээш организастыг хемчеглерни ап турар. «Социалистиг Сибирь» деп зона делгелгезинге уран чурулга ажылдары-биле Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады С. Ланзы, чурукчулар Г. Суздальцев, Т. Левертовская, С. Саая, РСФСР-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары Х. Тойбухаа, Р. Аракчаа болгаш өскелер киржир.

Совет үеде Тывага профессионал уран чүүлдүң жанрлары тывылган болгаш ниити совет культураның салдары-биле сайзырап хөгжээн. Чечен чогаалдан, театр уран чүүлүнден болгаш культура ажылдакчыларындан ам-даа хөй чүүлдү манаар эргелиг бис. Чүгле «Хайыран бот», «Ромео биле Джульетта» эвес, өске-даа чогаалдар хөгжүм-шии театрының алдын эртинези боор тыва балет, скульптура, опера, янзы-бүрү хөгжүм херекселдеринге бижээн концерттер дугайында күзеливис боттанып ужурлуг.

Н. Красная, М. Мунзук, Н. Влзей-оол, К. Мунзук, Х. Конгар ышкаш талантылыг, салым-чаяанныг күүседикчилерни ам-даа хөйнү кижизидеринче, өстүреринче кичээнгейни күштелдирери чогаадыкчы коллективтерден негеттинип турар.

Уран чүүл ажылдакчыларының Москвага кылган отчёду чогаадыкчы чаа чедиишкиннерже тепкииш болур дээрзинге чигзиниг чок.

Үлетпүр ажылдакчылары! Чурттуң индустриалдыг күчүзүн улам ыңай быжыглаар дээш демисежиңер! Техниктиг дешпилгени дүргедедирин, бүдүрүлге күчүлерин чөп ажыглаарын экижидерин чедип алыңар!

Чаа техникага болгаш дешпилгелиг технологияга делгем орукту ажыдаал!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыындан).

Терлиг-Хаяның мөңгүн суу бүдүрүлгезиниң коллективи тодарадыкчы чылдың тос айларының бүдүрүлге планын чедиишкинниг күүсеткен бүдүрүлгелерниң бирээзи. Бүдүрүлге планын боттандырар херекке коллективте чер үттекчизи В. Токманцев, чолаачы В. Ставский, машинист-экскаваторщик И. Шубаров болгаш өскелер-даа төлептиг үлүг-хуузун киирген. Коллектив ам Улуг Октябрьны төлептиг уткуур дээш бүгү күштү салып, социалистиг чарышты калбарткан.

ЧУРУКТА: сентябрьның бүдүрүлге онаалдазын 101 хуу күүсеткен, машинист-экскаваторщик Иван Шубаров.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

1974 ЧЫЛДЫҢ ТОС АЙЛАРЫНДА ССРЭ-НИҢ ҮЛЕТПҮРҮНҮҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Үлетпүр ажылдакчылары тоску беш чылдың тодарадыкчы чылы — 1974 чылдың планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбарткаш, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 57 чыл оюн чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар деп ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп статистика эргелелиниң дыңнадыында чугаалап турар. Продукцияның эң чугула хевирлериниң хөй нуруузун сайгарарының болгаш бүдүрериниң талазы-биле тос айларның планы ажыр күүсеттинген. Пландан ажыр 5,5 миллиард рубльдиң продукциязы сайгартынган. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң немелде өзүлдези эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 8,2 хуу болган.

1973 чылдың тос айлары-биле деңнээрге продукция бүдүрериниң үлетпүрнүң чамдык адырлары: электроэнергетика 7 хуу, одаар чүүл үлетпүрү 5 хуу, кара болгаш өңнүг металлургия 6 хуу, химия болгаш нефтехимия үлетпүрү 11 хуу, машина тудуу болгаш металл ажылдап кылыры 12 хуу, арга-ыяш, ыяш ажылдап кылыр болгаш целлюлоза-саазын үлетпүрү 4 хуу, тудуг материалдарының үлетпүрү 6 хуу, чиик үлетпүр 4 хуу, аъш-чем үлетпүрү 9 хуу немей улгаттырган. Культура-амыдыралга болгаш ажыл-агыйга херегзээр бараанннар бүдүрери 10 хуу немей өскен.

Үлетпүрнүң ниити-эвилел болгаш эвилел-республика министерстволары база бүгү эвилелдешкен республикалар тос айларның планын ажыр күүсеткен.

Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге 46 миллиард киловатт-шак электроэнергияны, 23 миллион тонна нефтини (газ конденсады-биле кады), 16 миллиард кубометр газты, 12 миллион тонна хөмүрнү, 3,2 миллион тонна шойну, 3,6 миллион тонна каңны, 3,5 миллион кезек авторезинаны, 48 муң тонна синтетиктиг чуур чүүлдерни, 331 миллион рубльдиң автоматчыдылга приборларын, чепсек-херекселдерин болгаш оларның артык кезектерин, 185 муң санныг автомобильдерни, оон иштинде 27 муң санныг чүък автомобильдерин, 22 муң санныг тракторларны, 367 миллион рубльдиң кедээ ажыл-агый машиналарын, мал болгаш куш ажылын, мал чемин белеткээр ажылдарны механизастаарынга херек 129 миллион рубльдиң машиналарын болгаш дериг-херекселдерин, 99 муң тонна саазынны, 4 миллион тонна цементини хөйнү бүдүрген. Өңнүг болгаш ховар металлдарны, нефтехимияның, нефть болбаазырадырының продуктуларын болгаш продукцияның оон-даа өске дыка хөй хевирлерин бүдүрери көвүдээн.

Чоннуң херегле бараанналарын бүдүрери эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге көвүдээн: 114 миллион дөрбелчин метр постү, 523 миллион рубльдиң даараныглга кылыгларын, 735 муң тонна эътти, 111 муң тонна колбаса кылыгларын, 39 муң тонна мал үзүн, 1,6 миллион тонна сүт продукциязын, 30 муң тонна быштакты, 741 муң тонна үнүш үзүн, 74 миллион кезек шаажан-фаянс саваларны, 29 миллион рубльдиң сорттуг саваларын, 210 муң кезек телевизорларны хөйнү бүдүрген.

Оон-биле чергелештир элээн бүдүрүлге черлериниң чамдык көргүзүглер талазы-биле доктааттынган онаалдаларын күүсетпээнин ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадыында демдеглеп турар.

Каустиктиг сода, күгүр кислотазы, химиктиг волокнолар болгаш удазыннар, дарганнаар-пресс машиналары, нефтеаппаратуразы, тепловозтар, трактор прицептери, тараа ажаап алыр комбайннар, тудуг ыяжы, саазынның чамдык хевирлери, целлюлоза, картон, чымчак шывыг материалдары биле изол, трикотаж кылыглары, хөм идик, балыктан кылган чем продукциязы, радиоприемниктер биле радиолалар, хеп чуур машиналар болгаш продукцияның оон-даа өске чамдык хевирлерин бүдүрериниң планы күүсеттинмээн; херек ассортиментилиг болгаш чогуур шынарлыг кылыгларны бүдүрүп үндүрери чамдык черлерде хандыртынмаан.

Бүдүрүлгени улам ыңай хөгжүдериниң курлавырлары амдаа четче ажыглаттынмайн турар, бүдүрүлге күчүлерин ажыглаарында четпестер бар.

Эртем болгаш техниканың хөгжүлдезинге үндезилээш, үлетпүрге чаа-чаа дешпилгелиг технологияны нептереткен, бүдүрүлгени комплекстиг механизастаарын болгаш автоматчыдарын калбартыр талазы-биле хемчеглерни боттандырган, башкарылганың автоматчыткан системаларын ажыглалга киирген. Үлетпүрнүң адырларында кылыгларның 2 муң ажыг чаа хевирлерин шингээдип алгаш, бүдүрүп эгелээн.

1974 чылдың октябрь 1-де турганы-биле алырга 21 муң кылыгларга Күрүнениң шынар демдээн тывыскан.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле тос айларның планы ажыр күүсеттинген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6,7 хуу немей өскен. Продукцияның немелде өзүлдезиниң 84 хуузун күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүргениниң күсели-биле чедип алган. Үлетпүр продукциязының бот-үнезиниң болгаш орулганың талазы-биле план күүсеттинген.

(СЭТА).

Байырлалды демдеглээн

Аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының хүнүн Тываның аъш-чем үлетпүрүнүң ажылчынчылери күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражып, байырлалды-биле демдеглеп эрттирген.

Байырлалга тураскааткан хурал Кызылдың хлеб заводунуң хуралдаар залынга болган. Аңаа Тыва АССР-ниң аъш-чем үлетпүр эргелелиниң начальниги В. Г. Коганков илеткел кылган.

Республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчылары Совет Тываның 30 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киришкенин, Бай-Хаактың хлеб заводу, Кызылдың болгаш Ак-Довурактың кондитер цехтери эки көргүзүглерни чедип алганын илеткелчи демдеглээн.

Тыва АССР-ниң аъш-чем үлетпүр эргелелиниң Хүндүлел дептеринге бүдүрүлгениң хоочуннары он кижиниң адын киирген. Мурнакчыларга Хүндүлел бижиктерни, өртектиг белектерни тывыскан.

Н. ОНДАР.

МУРНАКЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕ

(Репортаж)

Байырлал бүдүүзүнде шалыпкын ажылдааш, республиканың болгаш найысылалдың дыка хөй бүдүрүлге черлери боттарының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседипкен. Оларның бирээзи — Кызылдың амыдырал хандырылга комбинады чоңга ачылыза чедирериниң 9 айлар планын 106,2 хуу күүсеткенин сентябрь 23-те-ле рапорттаан. Комбинаттың идик кылыр, баш таарар, чурук тырттырар, прокат цехтериндеи химиктиг ашталга цеги үшкү кварталдың планын 129,1 хуу күүсеткен, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

...Цехтиң хүлээп алыр пунктузунче кире бээримге:

— Чүнү дужаарыңар ол?— деп, апыяк уруг ээлдек айтырганда, холумда чүве чок боорга, эгенген хевирлиг дүрген-не өскээр көрнүп, кожазында эжи-биле чугаалажы берди. Оларның чанында аскыларда дизе аскан тоннар, костюмнер, кофталар, сорочкалар дээш хеп-ле хөй болду.

— Бо дээрге аштап-арыглап, будуп каан хептер-дир ийин,— деп, аңаа турган цех начальниги А. И. Кудрявцева тайылбырлады. Ооң ындында өрээлче киргеш, хеп хере бастырар механизм чанында ажылдап турган херээжен кижиниң чанынга чедип келдивис. Агрепина Ивановна чугаазын уламчылады.— Бистиң база бир эки ажылчыннывыс бо-ла болгай — Анна Михайловна Желтикова. Хүлээнген ажылынга кезээде ак сеткилдиг, харысалгалыг кижи.

Анна Михайловна бо удаада хөй-ле ак чоорганнар хере бастырып тур. Шынап-ла ооң холдарының тудуңгур, эптиин чүү дээр! Маңаа ажылдаа-ла 6 чыл дургузунда ол бодунуң ажылын беш салаазы дег билир апарган.

Кожазында өрээлде кара будук эзилдирген сугну саваларда куткан, будаан тоннарны, костюмнерни база-ла ында кургадыр аскылаан.

— Мында хепти чүгле карартыр будуп турар бе?—деп, будукта суп каан чүүлдерни узун ыяш-биле ыңай-бээр шимчедип турган уругдан айтырдым.

— Чок, аңгы-аңгы өңнерлиг кылдыр база будуп болур: ногаан, көк, кызыл-хүрең. Нейлон сорочкаларның, пөстен кылган янзы-бүрү хептерниң өңүн ынчаар өскертири белен. Тоннарны, костюмнерни харын кара өңнүг кылдыр будуп турар улус бис.

База бир черге «Спесима—25» болгаш «Амхача-18» деп хеп аштаар улуг машиналарны көрдүм. Сөөлгү саппар —оларның бир угда аштап шыдаптар хевиниң деңнези-дир.

— Бо машиналар чүгле немец трихлорэтиленге ажылдаар. Ам оовус төнген, үш хүн дургузунда ажыл чок туруп келдивис. Мында ындыг ээлдириг чок, Москвадан чагыглар озалдап кээп турар. Ынчангаш улустуң аштаар кылдыр дужааган хептери чыдып берген ол ышкажыл,—дээш, Кудрявцева оваалай салган эндерик тоннарже айытты.— Ээлери келгеш, хуусаазында аштаваан силер дээш, биске хорадаар боор-дур... Ынчангаш чамдыкта будун-чартык ээлчегде ажылдаар апаар-дыр бис.

Улустуң эккеп дужааган чүүлдерни аштаарындан аңгыда, химиктиг ашталга цегиниң тускай машиналары чоокку совхозтарже— «Кок-Тей», «Кара-Хаак», «Сукпак» болгаш өске-даа черлерже үнүп, чоңга улуг дузаны чедирип турар.

Хоорайның амыдырал хандырылга комбинадының цехтер аразында калбарган социалистиг чарыжының мурнуку олуруунче үнеринге цехтиң шалыпчы ажылчыннары — аппаратчиктер М. Фирсова, В. Грудинина, Л. Назарова, будукчу М. Звальзина, инженер-технолог, Москваның технология институдунуң доозукчузу А. Куулар, эгезинде ужурашканывыс хүлээп алыкчы Н. Филипьева оларның үлүү улуг болган.

Бо хүннерде комбинаттың ажылчыннары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 57 чыл оюн төлептиг уткуур дээш хоорайның бүдүрүлге коллективтерин социалистиг чарышка кыйгырган.

М. ХЕНЧЕ-КАРА.

СӨЗҮВҮСКЕ ЭЭ БОЛУП

Беш чылдың тодарадыкчы чылының социалистиг чарыжынга киришпишаан, Кызыл-садыгның коллективи эрткен үшкү кварталда үре-түңнелдиг ажылдааш, Совет Тываның 30 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужурашкан.

Коллектив пландан ажыр 110 муң ажыг рубльдиң бараанын саарып, үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 100,8 хуу күүсеткен. Эрткен чылга деңнээрге саарылга өзүлдезиниң темпизи 9,5 хуу. Ниити садыг коллективтериниң 64 ажыг хуузу үшкү кварталдың планын чедиишкинниг күүсеткен.

Ол ышкаш саарылга каражазының талазы-биле элээн камгалганы чедип ап, орулга киирериниң планын күүсеткен болгаш пландан ажыр 14 муң рубльдиң орулгазын киирип алган. Коллективтиң бүгү ажылдакчыларының, ооң иштинде садыгжыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү база өзүлделиг болган.

СЭКП Тыва обкомунуң 11 пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле ап чоруткан хемчеглерниң түңнелинде садыгның материал-техниктиг баазазы элээн быжыккан. Эрткен кварталда Каа-Хем суурда садып алыкчылар бараанннарны боттары шилип алыр магазинни ажыткан. № 19, 22 магазиннерниң складтарын немей тударын болгаш бараан савалаар цехти немей тударын доосқан. Магазиннерге кол болгаш үүрмек септелгени кылып, кышка белеткелди организастаан. 29 түү садыг-техника дериин тургускан.

Эрткен кварталда № 1, 43 магазиннерни, «Саян» универмагын садып алыкчылар бараанннарны боттары шилип алыр арга-биле ажылдаарынче шилчиткен. Амгы үеде Кызыл-садыгның магазиннериниң 37,5 хуузу ол дешпилгелиг арга-биле ажылдап турар. Олар ниити бараан саарылгазының 38 хуузун ээлеп, садыгның культуразын бедидеринге улуг ужур-дузалыг болган.

Чоннуң хандырылгазын экижидип, ону улам таарымчалыг болдурар дээш делгелге садыгларны, улуг ярмаркаларны, мурнакчы бүдүрүлгелерже үнүүшкүннүг садыглаашкынны хөй удаа организастаан. Садып алыкчылар конференциязын эрттирген. Бараанннарны чоңга чарлаар, магазиннерни дериир талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Четпейн турар бараанннарны садып алгаш, ону сайгарарын организастаан.

Кызыл-садыгда ажылдап турар 1300 кижиниң иштинден 1000 кижи күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле кооргу дээш шимчээшкинде хаара туттунган. Ийи бригадага, чүс ажыг ажылдакчыга ол бедик атты тывыскан. Кассирлерни болгаш садыгжыларны ажылга тус-тузунда практика кырынга өөредирин организастап турар.

Коллективтиң ажыл-ишчилери тодарадыкчы чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш чаа бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган болгаш ону боттандырарынга бүрүн бүзүрелдиг.

А. САЯН.

Кызыл-садыгның план килдизиниң начальниги.

Ужудуушкунда — «Космос-689»

1974 чылдың октябрь 19-та Совет Эвилелинге Черниң кылымал «Космос-689» спутнигин ээлчег ёзугаар октаргайже салып үндүрген. Спутникте октаргай делгемин шинчилээрин уламчылаар эртем аппаратуразын тургускан.

Аппаратура чогумчалыг ажылдап чоруур. Башкарылга-саналга төвү келген медээлерни сайгарып ажылдап турар.

(СЭТА).

Мурнакчыларга деңнежиңер

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының ээлчээнге киргеш, Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары багай эвес түңнелдерлиг болуп турар. Күрүнеге эът садарының тос айлар планын 105 хуу, сүттү—102 хуу, дүктү—108 хуу күүсеткен.

Районда совхозтар аразында калбарган чарышка «Хемчик» тиилекчи болган. Ол совхоз мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге белеткээр талазы-биле онаалданы чедиишкинниг күүсеткен.

Фермалар талазы-биле Сут-Кажаа сүт-бараан фермазының коллективи мурнакчы болуп, тос айларда бир инекке онааштыр 1444 кг сүттү саган. Хой бригадаларындан Монгуш Калиндууге удурткан Биче-Тей бригадазы тиилээн. Чүс башка онааштыр ниитизи-биле 95 хураганны мендн доруктурган, дүк талазы-биле көргүзүү база багай эвес.

Бир эвес шупту ажыл-агыйлар, ылаңгыя ферма, бригада коллективтери бир демниг ажылдаан, социалистиг чарышты үре-түңнелдиг калбарткан, мурнакчыларның дуржулгазын бүгү-ниитиниң болдурган болза, районнуң көргүзүү амгызындан ыракта бедик болур турган. «Бэрлык», «Шекпээр» ышкаш чамдык ажыл-агыйларның көргүзүү кудуболбушаан.

Х. МОНГУШ.

Келир чылдың дүжүдүнге

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» совхозунуң механизаторлары келир чылын чаагай дүжүттү өстүрүп алыр дээш чазын тараа тарыыр шөлдерни агротехниктиг чурумнар ёзугаар белеткеп алган.

Ажыл-агый 3,600 гектар күскү черни аңдарар планныг турган, дөрт муң га хирени чарган. Бо ажылга Семен Чикулаевтиң бригадазының кежигүннери шылгараан. Олар планын кыска хуусаада күүсеткеш, өске өөрүнүң даалгазын дүрген күүседиринге дузалашканнар.

Х. АЛАШ-ООЛ.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

Хүлээлгелерин күүсеткилээн

Кыргыс ССР-ниң Иссык-Куль облазының кедээ ажыл-агый ишчилери кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедири дээш социалистиг чарышты калбарткаш, күрүнеге тараа, картофель, ногаа болгаш чимис садар социалистиг хүлээлгезин күүсеткен.

Белеткел черлеринге 76 муң тонна тарааны, 36 муң тонна картофельди, 7 муң тонна ногааны, 15 муң тонна чимисти чедирип берген.

Күрүнеге кедээ ажыл-агый продукциязын садары үргүлчүлеп турар.

* * *

СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыынга харыы кылдыр Тургай областың колхоз, совхозтары кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп, белеткээрин көвүдедири дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришкеш, дүжүт ажаап алырын организастыг эрттирген болгаш күрүнеге тараа садар хүлээлгезин күүсеткен.

Белеткел черлеринге чедирип берген тараа 1376 муң тонна, аңаа кииририштирген шыдамык болгаш кадыг сорттуг кызыл-тас 550 муң тонна болган. Чиңге-тараа белеткээр даалганы ажыр күүсеткен. Күрүнеге тараа садары үргүлчүлеп турар.

Тараа кезилдезин эрттирерринге Украин ССР-ден, Узбек ССР-ден, Таджик ССР-ден, Грузин ССР-ден, Россия Федерациязының Москва болгаш Ленинград областарындан барган ажыл-ишчилер улуг дуза чедирген.

Ам областың колхоз, совхозтары күскү хову ажылдарын доозарынче, мал кыштагладырынга ыяк белеткениринче, бүгү кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп, күрүнеге садарының планнарын күүседиринче күжениишкиннерин мөөңнеп турар.

* * *

Гродно, Гомель болгаш Брест областарының кедээ ажыл-агый ишчилери СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседип, чаагай дүжүттү өстүрген, дүжүт ажаап алырын организастыг эрттирген, күрүнеге тарга садар социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Кырлыг-кара болгаш бобы культураларын белеткээриниң планнары чедир күүсеттинмээн. Күрүнеге тараа садары үргүлчүлеп турар.

Колхоз, совхозтарның коллективтери ам бүгү күскү ажылдарны эң шалыпкын доозар, күрүнеге чер, мал ажылының продуктуларын садар планнарын, социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш күжениишкиниг ажылдап турар.

Рис ажаап алдынган

Дүжүт ажаап алыр машиналар Кубаньның ховы-шөлдеринден чарып турар. Крайның ажыл-ишчилери октябрь бүдүүзүнде чарышка улуг тиилелгени чедип алган—рис дүжүдүн ажаап алырын доосқан. Ол культураны тараан шөл 130 муң гектар турган. Гектар бүрүзүнден алган дүжүт ортумаа-биле 46, мурнакчы ажыл-агыйларга — 50 центнер болган. Рисчилер эрткен чылдарның дуржулгазын барымдалааш, дагыннаар бастырылга кылган. Оон алган дүжүт бир гектарга онааштыр дөрт-беш центнер тараа кылдыр немешкен.

КРАСНОДАР.

(СЭТА-ның корр.).

Заводтуң «атомнуг» цеги

Белгородтуң котёл заводунда улуг комплекс тудуп турар. Ук комплекс атом болгаш бус кужу-биле ажылдаар электростанцияларга энергетика дериглерин бүдүрүп бээр. Ында бүдүрүлге чериниң баштайгы ээлчээн ажыглалга хүлээдип берген. Ооң котёлдарга сут, турбиналарга бус шуудуп бээр дамчыдылга хоолайлары—продукциязын Совет Эвилелиниң, ЭДЧ кежигүннери чурттарның база Индия биле Финляндияның тудуп тургузуп турар электростанцияларынга чорудуп бээр.

Цехтиң кол ажылдарын бүрүн механизастап, автоматчыткан. Металлдың болгаш белен кылыгларының шынарын контрольдаарын тускай аппаратура боттандырар. Ол аппаратурага рентген херелдерин, үн-дааш кужун база металлдың хензиг үт, тиглерлиин илередип бээр гелий приборларын ажыглаар.

БЕЛГОРОД.

(СЭТА-ның корр).

Парторганизацияларда отчёттар болгаш соңгулдалар

КАДРЛАР КИЖИЗИДИЛГЕЗИ — КОЛ ЧҮҮЛ

Республика типографиязының коллективи тодарадыкчы чылдың тос айларының планныг сорулгаларын багай эвес күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, бараанныг продукция бүдүреринге көрдүнген чарыгдалдарны аажэдири, чаа техниканы шиңгээдири чергелиг шынар көргүзүглери база эрткен чылдың хамаарышкан үезинде турганындан экижээн. Коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиннеринге коммунистерниң, партия эге организациязының авангардчы ролю улуг болган.

Беш чылды хуусаа бетинде доозар дугайында патриотчу шимчээшкинге коммунистер эгелекчи чорууп көргүскен. Коммунист эштер Михалева болгаш Попова олар беш чыл планын 4 чыл 4 ай дургузунда күүседир хүлээгенин алган. Оларның инициативазын полиграфистер деткип, планны, хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседириниң хемчеглерин алгылаан. Эгелекчи коммунистер сөзүн ээлеп, шалыпчы ёзу-биле ажылдаарының үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Саазын кезикчизи Е. Лопатина, парлакчы И. Пономарева болгаш өскелер-даа, шупту он ажыг кижи 1975 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

Ажылдап турар кижи бүгүдези салдынган сорулгаларны медерел билген, оларның күүселдези дээш чогаадыкчы идепкей-биле ажылдазын дээш коллективте партия организациязы организакчы, кижизидикчи элээн ажылдарны чорудуп келгенин типографияның партия организациязының отчет-соңгулдалыг хуралы демдеглээн.

Сөөлгү үеде типографияда хөй аныяк кадрлар кирген. Оларны ажылга чаңчыктырар, хоочун коллективтиң күш-ажылчы чаагай чаңчылдарынга өөредир улуг херекке кол рольду комсомол организациязы ойнаар дээрзин барымдаалааш коммунистер ооң ажылынга боттуг дузаны көргүзүп турар. Бүдүрүлгениң мурнакчызы, коллективте ат-алдарлыг, хүндүткелдиг коммунистерниң бирээзи эш Попова комсомол организациязынга дузалажыр партийжи даалгазын ак сеткилдиг күүседип турар. Коллективте дагдыныкчы коммунистер болгаш хоочун ажылчыннар база элээн ажылдарны кылган.

Ынчалза-даа аныяк ажылчыннарның ажылдан солчур хуузу улуг. Ынчангаш бо айтырыгны отчет-соңгулдалыг хуралга коммунистер сагыш-сырал-биле чугаалап турганы таварылга эвес. Өөреникчилер хуусаа төнген соонда аныяк ажылчыннарны ажылдаанын барымдаалап, шалың төлээр аргаже шилчидерге, хөй кижилер нормазын күүседип шыдавайн баар таварылгалар бар. Ооң уламындан бергелерге дадыкпаан, кошкак кижилер ажылдан үнерин эң чиик арга деп көрүп турар. Моон алырга, аныяктар-биле кижизидилге ажылы (профессионал мергежилди чедип алырының чугулазы, ажылчынның бедик адынга төлептиг болуру, кижи бүгүдези ак сеткилдиг ажылы-биле күш-ажылчы коллективтиң ат-алдарын камгалаар дээрзин билиндирери болгаш өске-даа), ооң хевирлерин сайзырангайжыдары бо коллективке чугула сорулгаларның бирээзи.

Типография—хоочун бүдүрүлге. Ол полиграфия үлетпүрүнүң өске-даа бүдүрүлгелери ышкаш, амгы үениң негелдезин ёзугаар хөгжүүр ужурлуг. Ынчангаш сөөлгү үеде цехтерге чаа, бедик бүдүрүкчүлүг машиналарны, станоктарны тургузуп, ажылдадырының эге базымнарын кылган. Чаартыкчы саналдарның саны өскен. Сорулга болза нарын дерилгелерни башкарар, бедик мергежилдиг кадрларны кижизидери болур. Маңаа хамаарыштыр алырга, партия организациязы ам-даа чедир ажылдавайн турар. Дептерлээр цехте хол-биле кылыр ажыл хөй, кадрлар чедишпезинден парлаар цехте чамдык машиналарны четче ажыглавайн турар.

Бүдүрүлгеде цехтер, бригадалар аразында социалистиг чарышты организастаан. Хүлээлгелерде кадрларның өөредилгезинге хамаарышкан пункт база бар. Ынчалза-даа каш чылдар мурнунда ышкаш, кижи бүгүдези ийи-үш мергежилди шиңгээдип алган турарын чедип алыры чугула. Ынчаарда дериг-херекселдерниң аңаа турар чоруу, деп-дески эвес ажылдаар чүүлдер болбас ийик.

Бүдүрүлгениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының, харысалганы бедидериниң талазы-биле эрткен отчет-соңгулдалыг хуралга шүгүмчүлелдиг саналдар болгулаан. Коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын амыдыралга боттандырарының хемчеглерин ажылдап кылган турган. Ынчалза-даа бо хуралга ук хемчеглерниң күүселдезиниң дугайын илеткелчи чугаалаваан, санал берген чамдык эштер ол чүүлдү таварылга эвес, чүге дээрге шиитпирлер күүселдезин партбюро четпес контрольдап келген деп түңнел үндүрген.

Барык бүдүн чартык ай бурунгаар партия организациязының ажык хуралынга инженер-техниктиг ажылдакчыларның хууда чогаадыкчы планының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Типографияның инженер-техниктиг ажылдакчылары ук хуралдың шиитпирин күүседир хемчеглерни ам-даа албаан, а партбюро ындыг чорук-биле эптежип олурар. Шиитпир күүселдезин организастаар дээш боттуг хемчеглер алырының чугулазын бо чижек безин көргүзүп турар-дыр.

Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, шынар көргүзүглерин экижидериниң дугайын типографияның коммунистери принципиалдыг ёзу-биле чугаалашкан. Чаа дериг-херекселдер-биле бүдүрүлгениң чепсеглениишкинин уламчылап, цехтерни алгыдып, чаартылгаларны ам-даа боттандырар апаар. Материалдарны камнаар, дериг-херекселдерни долу ажыглаар, беш чылдың планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ыяап-ла күүседирин хандырар—бо сорулгаларны типография коллективи шиитпирлээринге удуртукчу рольду партия организациязы ойнаар апаар. Аңаа ооң даяныр күжү—хөй-ниити организациялары, кадрлар.

М. СМИРНОВА.

ӨРЕГЕ БҮРҮЗҮ

Совет парлалгага кижилерниң хандыкшылы кайгамчык. Ол болза культураның, ниити билигниң улам бедээнин бадыткап турар. Өвүрнүң ыраккы Саглыда келир чылдың чагыдылгазы мурнуку ышкаш база организастыг чорууп турарын демдеглээри өөрүнчүг.

Парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары коллектив бүрүзүнде. Олар ажылчын, албан-хаакчыларга, көдээ интеллигенцияга, механизаторларга болгаш колхозчу малчыннарга боттуг дузалап, чүнү чагыдып алырын сүмелеп, организакчы ажылдап турар. Моон чижээнге Кызыл-Тей суурда эмнелге коллективинде коммунист Галина Ооржакты сес чыл школазында башкы Мария Монгушту, «Кызыл тук» колхозтуң кассири Оюмаа Ооржакты база өскелерни-даа адап болур.

Кыска үениң иштинде 640 хире солуннар болгаш журналдар бижиттинген. Ооң иштинде «Шын» солун 149, «Тываның аныяктары» 134. Ол ышкаш «Крестьянка», «Молодой коммунист», «Комсомольская жизнь» база өске-даа топ журналдарны колхозчулар улуг сонуургал-биле бижидип турар. Өреге бүрүзү чагыдылгалыг болур, ону тарадыры, почта харылзаазын ажылы бүгү-ниитиниң херээ.

Д. ООРЖАК.

Александра Лоцкая — Кызылдың алгы заводунда тапочка даараар шеверлерниң бирээзи. Ол хүнде 280 эжеш тапочка кылыр нормазын ажыр күүсеткеш мурнакчыларның одуруунда чорууп турар. Ол совет Тываның 30 чыл юбилейинге чедиишкинниг ужуражыр чарышка киришкеш, тос айларның планын ажыр күүсеткен.

ЧУРУКТА: А. Лоцкая ндик майыктарын даараары-биле белеткеп турары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Чолаачы машиназын тургускан дораан-на, Каа-Хемче кирип аккан чиңге хемни болгаш ооң кыдыында сууржугашты соңга өттүр топтап көрбүшаан чугаалай-дыр:

— Мерген бо-ла болгай!

Ооң мынча дээн үнүнде чоргааралдың аялгазы илдең болду. «Буруңгуларывыс тос чадырларга чурттап чораан болза, бистер бөгүн телевизорлуг бажыңнарлыг болдур бис ийин» дээнзиг-даа.

Мерген бо күскү хүннерде кажангызындан-даа чараш ышкаш көзүлдү. Хемниң унун дургаар чыскаалышкан карагогаан шивилерниң кыдыын кызыл-сарыг талдар болгаш теректер хаажылапкан: угулза олчаан! Оларны мырыңай чаа чагган хар улам-на каастап, өң киирип турар. А эрик кырында ыяштарның сугга булганган будуктары дош салаалар болгаш чудуруктар болу бергилээн, ооң уламындан Мергенниң үнү, артында-ла, хоюг ышкаш. Ындазында таланчыы аажок.

Каа-Хемде «Ленинчи орук» совхозтуң сүт-бараан фермазы Мергенниң ооруунда турар. Хемниң солагай талазында—чурттакчы суур, ооң адаанда ховуну тарылга шөлү ээлээн. А инек кажаалары, сүт хүлээп алыр пункт, саалда агрегаттары—хемниң өске талазында. Ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш арыг-шевер сагылгазынга мындыг байдал таарымчалыг.

Эртенги саалда доозулгалак. Саалда агрегаттарында инектер чарбаны тавзар кегжеп турда, саанчылар өске инектерин чоокшулады ап, аппараттарны хынап, аразында чугаалажып турганнар. Шак ынчан мен база аңаа мен, ферманың ажыл-ишчи хүннериниң бирээзиниң эгелээнин магадап турдум.

МЕРГЕН БО-ЛА БОЛГАЙ

Саар инектерни саанчы хаалгазындан үндүрүптерге, даразындаазы боду-ла ооң орнун ээлептер болду. Оон саалда аппарадын эмиинге кожуп каар, ол-ла. Кандыг-даа хала чок, хууң тудуп алгаш олуруп, туруп-даа турбас, бызаа-даа тырттпас. Мындыг магалыг үени үжен чыл мурнунда кым көрген деп! Черле ынчаш малдың кажаа-хораазындан эгелээш, ооң чиир чеминге чедир болбаазыраашы кайгамчык...

Узун чиңге сыныг эргижирей берген көк халаттыг, база-ла ындыг аржыылдыг саанчы саалдада инектерин солуп, оларны чемгерип, меңээ ужуражыр чай тыппайн тур ышкаш. Мен канчаар-даа аайын тыппайн, саанчылар-биле чугаалашкан кижи болуп, билбээчеңнеп тур мен. Ынчап турумда демги саанчым бо-ла кылаштап келди. Ам-на таныпкагдым — Октябрь болду.

Октябрьга 1965 чылда бо-ла фермага ужурашкан мен. Ынчан база-ла октябрь ай турган. Ооң чаа-ла саанчылап эгелеп турганы ол. Кончуг аныяк, от-көс дег үези аан! Оон бээр мугур тос чыл эрткен. Октябрь ам республиканың хоочун, мурнакчы болгаш дуржулгалыг саанчыларының бирээзи апарган. Ол дугайын мен солуннардан номчуп, радиодан дыңнап, телевизордан көрүп келдим. Шынап-ла, республиканың саанчыларында Октябрь ышкаш чедиишкиниг болгаш ол хире үр ажылдаан эр саанчылар санныг-ла боор.

Эрте дүшкен доңаттың уржууңда сүт саалдазы кызырылган дээрзин саанчылардан билип алдым. Инектерниң хөй кезии 6—7 литр, а чамдыктары мырыңай 4 литр сүт берип турар апарган болду. Ынчангаш ферманың хүнде сагган сүдү 1300—1350 килограммдан ашпас. Чайын Мерген бажында Хомуштугга турганындан барык-ла чартык кезии кызырылган. Ынчалза-даа ферманың коллективи тодарадыкчы чылда күрүнеге сүт садарының планын бо айның бирге чедир күүседип шыдапкан: 8000 литр сүттү пландан ажыр саткан! Мергенчилер Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 57 чыл оюнга алдар болдуруп, чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 70 тонна сүттү садарын хүлээнген ажылдап турарлар.

— Бо фермада шупту 50 хире ажылчын бар—деп, ооң эргелекчизи Ховалыг Кызыл-оол чугаалап ор.—Оларның аразында ажылынга кызымак улус хөй. Планныг онаалдаларның, социалистиг хүлээлгелерниң долу болгаш ажыр күүсеттинип турар ужуру ында.

Фермада 12 саанчы ажылдап турар. Олардан Екатерина Дүлзүкей, Вера Даншина, Надя Салчак ышкаш, ажылынга бердинген, кызымак кижилерниң кайызын ол дээр. Инек кадарчызы Дондук Сүрүң-оол, бызаа ажаакчызы Виктор Карма, учетчик Адыгаа Саар болгаш ферманың өске-даа ажылчыннары боттарының үлүүн тодарадыкчы чылдың планныг онаалдаларын күүседиринге идепкейлиг киирип турар.

...Даштын агартыр чугайлап каан даш бажың—ферманың клуву ол. Ажылчыннар аңаа ойнаг, телевизор көрүп, өөренип — хостуг үезин солун, ажыктыг эрттирип турар. Аныяктар концерт белеткээш база-ла аңаа көргүзер. Ам ында Надя Салчак баштаан комсомолчулар болгаш аныяктар клубту шимеп эгелээн. Мергенде ферманың коллективи Улуг Октябрьның байырлалынга ынчаар белеткенип турар.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

Узбек ССР-ниң 50 чылынга

РЕСПУБЛИКАНЫҢ «АК АЛДЫНЫ»

Бо чылын Узбекистанның хөвеңчилери 5 миллион тонна хөвең дүжүдүн алырын хүлээнген. Республиканың колхоз, совхозтарынга күрүнеге «ак алдын» садар талазы-биле улус ажыл-агыйының планын хуусаа бетинде күүседири дээш социалистиг чарыш чорууп турар.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнден куду): республиканың байлаа—«ак алдын»: республиканың оруктарынга хөвең сөөрткеш шуушкан коштар: Хорезм областың Богатск рэйонунуң белеткел черинде.

А. КУЗЯРИН биле А. УСМАНОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТЕН МЕДЭЭЛЕР

Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң баштаар чери болгаш партия эге организациязының бюрозу кыштаглаашкынче улуг кичээнгейни салып турар. Колхозтуң бода мал фермазында болгаш хойжуларның кыштагларында 560 тонна сиген, 60 тонна саваң дүжүрткен. Бо ажыл ам-даа үргүлчүлеп турар. Оон аңгыда кажаалар болгаш бажыңнар септелгезинде 17 кижиден тургустунган 3 звено ажылдап, бо хүннерге чедир 7 кажааны септээн.

Септекчилер аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда тудугжулар Даш-оол Монгуш, Сарыг-оол Куулар, Мижит-Доржу Куулар олар чорууп, хүн бүрүнүң планын 130—140 хуу күүседип турарлар.

* * *

«Октябрь 30 чылы» колхозта харылзаа чериниң эргелекчизи Т. Ондар 1975 чылдың солун, журналдарының чагыдылгазын организастыг чорудуп турар. Бо хүннерге чедир Баян-Тала суурнуң чурттакчылары ниитизи-биле муң ажыг экземпляр солун, журналдарны чагыдып алган. Ооң иштинде «Шын», «Тувинская правда», «Тываның аныяктары» солуннарның чагыдылгазы база эки чорууп турар.

* * *

Светлана Ондар 1962 чылда Кызылга поварлар курзузун дооскаш, Баян-Тала ортумак школазының интернадынга поварлап эгелээн. Ол чылдан чылче бодунуң мергежилин бедидип, амданныг чем кылырының ёзулуг мастери апарган.

О. САЙЫН.

Херээженнер чөвүлелдериниң дуржулгазындан

УЛАМЧЫЛААР

Улуг-Хем районнуң экономиказының кол адыры—мал ажылы, ооң иштинде хой ажылы кол черни ээлээн. Районнуң ажылчын болгаш колхозчу херээженнери улус ажыл-агыйының адырларын хөгжүдеринге идепкейлиг киржип, боттарының чүткүлдүг ажыл-ижи-биле чедиишкиннерни чедип ап турар. Ол дугайы районнуң херээженнериниң следуңга демдеглеттинген.

Районда 24 малчын херээженнер беш чылдың тодарадыкчы чылында чүстен чүс чээрби беш баш чедир анай, хураганны камгалап алган. Бо чылын «Найырал» совхозтуң өшкү кадарчылары Чаңгыы Дамба 125, Соскармаа Чанзаң 120 анайны, «Х Улуг хурал» колхозтуң хойжузу Содунам Кара-Уруг 120 хураганны чүс баш төрүүр малга онаашпыр камгалап алган, чарышка мурнакчы болган саанчыларны, бызаа болгаш хаван ажаакчыларын хөйнү адап, оларга чоргаарланып болур. «Улуг-Хая» совхозтуң Зинаида Толмачеваға удурткан ногаа бригадазының ажыл-ишчилери чаагай дүжүттү өстүргеш, чүгле Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчыларын эвес, республиканың өске-даа хоорайларын, албан организация черлерин ногаалар-биле хандыржып келген. Сүт-бараан фермаларының коллективтеринден «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Хараган, «Найырал» совхозтуң Кара-Тал фермалары эки түңнелдерни чедип алган.

Социалистиг чарыштың тугун улам бедик тудуп, чарышты организастаарын экижидип, ооң дээштиин бедидип турган, эки ажылдаан херээженнер чөвүлелдери база бар. Олар чон ортузунга организакчы болгаш кижизидилге ажылын куженниишкиниг чорудуп турар.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыгда херээженнер чөвүлели (даргазы эш А. Серен, партком секретары эш М. Дапык) мурнуку чылдарда кошкак ажылдап турган, ам мурнакчыларның олуруунга кирген. Чөвүлел бодунуң ажылын активчилерниң, хөй-ниитиниң калбак киржилгезинге даянып, суурда агитквартираларны ажылдың хөй янзы хевирлерин чорударының ёзулуг төптери кылдыр тургузуп, оларның аразында чарыштың негелделерин күүседирин чедип алган. Чарыштың түңнелдерин чогуур үезинде үндүрүп, «Эң эки агитквартира дээш», «Уран чүүл көрүлдезинге бирги чер дээш», «Эң дээре культурлуг бажың дээш» деп чарышка тиилекчилерни илередип, оларга шилчиир вымпелдерни тыпсып турар. Торгалыг фермазының саанчыларының ортузунда «Кызыл торгу аржыылды эдилээр эрге дээш» чарышты калбартып, чыл бүрүде март 8-тиң байырлалында ону түңнеп турар. «Шагаары» деп хана парлалгазын дамчыштыр арагачылар-биле демиселди күштелдирген. «Тываның төөгүзү», А. Макаренконуң «Ада-иелерге лекциялар» деп номундан бөлгүмнерниң кичээлин эрттирип келген.

Бо суурнуң чурттакчылары ногааларны, чечектерни өстүрүп, чаагайжыдылганы эки чоруткан, хөй-ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилери эвээжээн.

Булуң-Теректиң, Ийи-Талдың, Хөлчүктүң база өске-даа херээженнер чөвүлелдери база эки ажылдап турар. Ылаңгыя Булуң-Теректиң херээженнер чөвүлелиниң (даргазы эш К. Сүгежик) ажылының, чарышты организастаанының эки талалары чүл дизе, секцияларның база агитквартираларның чоруткан ажылдарын чөвүлелдиң хуралдарынга үргүлчү чугаалажып, шиитпирниң күүселдезин чедип ап турары, ооң кежигүннери инициативалыг ажылдап, чаа-чаа чүүлдерни дилеп, тыварын оралдажып, ону массалыг болдуруп турары болур. Чөвүлел малчын херээженнерниң амыдырал-чурттаалгазының культуразын бедидериниң, хлеб быжырарының талазы-биле практиктиг семинарларны эрттирген. Хөй-ниитиниң корум-чурумун экижидери-биле понедельник санында үнүүшкүнниг көрүлдени организастап, кудумчу аайы-биле ында көдээ клубка дежурныйлаашкынны чорудуп турар. «Өг-бүлениң бюджели» деп темаларга диспуттарны солун кылдыр чоруткан, ооң түңнели өскелерге улуг салдарлыг боол турар.

Чаа-Хөлдүң, Арыг-Үзүүнүң, Шагаан-Арыг хоорайның херээженнери аргып даараан кылыглары-биле, өстүрген чараш чечектери, байлак ногаалары-биле алдаржаан. Арыг-Бажы суурнуң херээженнери «Чаа төрүттүнгеннерниң аллеязын» кылып эгелээннер.

Малдың массалыг оолдаашкынының, ниитиниң малынга чем белеткээриниң үезинде шалыпчы айның чарлаары чаңчыл апарган. Ооң түңнелинде 141 малчынның бажыңнары чугайлаттынган, хойнуң 50 кажаазының көржеңи коптартынып, чылыглаттынган, 420 ажыг херээженнер сакманщиктеп ажылдаан. Херээженнерниң күжү-биле 350 тонна будук-бүрү мал чеминге белеткеттинген.

Социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп, ону чугаалажып турда, ажылдың четпестери база илерээн. «Найырал» совхозтуң Кара-Тал, Шаңчы, «Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаа, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан, Жданов аттыг совхозтуң Ак-Тал суурларында херээженнер чөвүлелдери чарышты кошкак организастаан, ооң дээштиин бедитпээн. Ында парткомнар, көдээ Советтер оларның ажылын тодаргай удуртпаан, практиктиг дузаны чедирбээн. Кара-Тал, Алдыы-Шынаа, Арыскан суурларның чаагайжыдылгазы багай.

Районда назы четпээннерниң ортузунда ажылдың четпезинден, оларның талазындан кем-херек үүлгедиглери кылыр чоруктар ам-даа бар. Маңаа ада-иелерниң кижизидилгези, херээженнер чөвүлелдериниң тодаргай ажылдары улуг рольдуг.

Херээженнер чөвүлелдериниң ажылында база бир четпес чүүл амыдыралдың культуразын бедидер ажылды чаңгыс талалап, чүгле малчыннарныыче кичээнгей салгаш, көдээ суурлар чурттакчыларын уттуп турар апарган. Ону моон соңгаар болдурбас ужурлуг.

Херээженнер следунуң киржикчилери тодарадыкчы чылдың планныг онаалдаларын күүседиринче, кыштаглаашкынга бүгү талазы-биле үлегерлиг белеткениринче, билигни болгаш мергежилди база культураны улам бедидип, организастыг политмассалыг ажылды моон соңгаарда уламчылаарын дугуржуп алган.

Д. АРАКЧАА.

ЧААРТЫНГАН СУУР

Оон бээр ийи-ле чыл эрткен. «Искра» колхозтуң улуг-биче чону хайнып-мөөрээн шапкын тайга хеми — Чадаананың үерлээниниң уржууңда көвүрүг чок калган. Суг сыгаза-даа, машина-техника болгаш хайым чоннуң кежер чери чок берге турду.

Бо хүннерде искрачылар Совет Тываның 30 чыл оюнуң бүдүүзүнден эгелээш, демир-хоолай чагылардан кылган 70 метр узун дурттуг чаа хевирниң көвүрүүн ажыглап эгелээн. Ону Чадаананың № 336 орук-тудуг участогунуң коллективи (начальниги О. Ойдупаа) тудуп дооскан. Районда база бир улуг дээн ажыл-агыйларның бирээзи—«Искра» колхозтуң төвү Бажың-Алаакты бо чаа көвүрүг улам-на каастап, а чонну сорук киирген. Көвүрүгнү туткан эрес-кежээ тудугжуларга чон четтиргенин илередип турар. Олардан бульдозерист О. Ким-оол, Чадаана АТБ-зиниң чолаачызы В. Бочкарев, «Сельхозтехника» салбырының чолаачызы М. Морозов болгаш тудугжу бызаңчылар М. Бичин-Уруг, М. Биче-оол, К. Седен, Х. Кызыл-оол, М. Далган-оол үлегер-чижектиг ажылдап келгеннер.

Участоктуң коллективи бо хүннерде үстүнде колхоз-биле район төвүнүң аразының орук тудуунда хаара туттунган ажылдап турар. Элезинниг, оңгул-чиңгил 18 километр орукка сай төп, дескилеп, ону 14 километр кылдыр кызыра кылып турар. Оруктуң ам 9 километр хире хемчээли доозулган. Ооң-биле чергелештир суг оруктарында бетон-хоолайлар салыр база бир звено шалыпкын ажылдап турар. Орук тудуунда 5 бульдозер, 4 автогрейдер, 10 ажыг самосвал дээш техника хөй. Тоску беш чылда Бажың-Алаакка чаа клуб, ясли-сад, школа, тараа склады, харылзаа конторазы, механизастаттынган инек кажаазы ажыглалга кирген. Ылаңгыя үстүнде чаа көвүрүг Тываның 80 чылын демдеглеп турарывыс бо төөгүлүг чылда тудугжуларның биске төлептиг белээ болганы чугаажок.

О. ЧАҢ-ООЛ.

ТУДУГЖУ ЗВЕНО

Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозунуң төп салбырында тудугжу звено он кижи составтыг. Ук звенону 1961 чылдан бээр Карбуу Иргитович Сундак удуртуп келген. Совхозтуң төвүнде, салбырларда, хойжу бригадаларда эки шынарлыг чуртталга бажыңнарын, хой кажааларын болгаш ажыл-агыйның өске-даа хөй-хөй тудугларын кылырынга төлептиг үлүүн бригада киирген.

Звено социалистиг хүлээлге ёзугаар бо тодарадыкчы чылда совхозтуң Кызыл-Даг салбырының хойжузу Балчий Монгушович Сонамның Ак-Дагда кыштаанга чаа чуртталга бажыңын база 500 хой кирер бир үлегерлиг чаа кажааны тудуп дооскан. Ук кажаа узуну—40, а дооразы 12 метр хемчээлдиг. Звено ол-ла салбырда кыргылда пунктузунуң тудуунга, совхозтуң чаа конторазының шалазын тырып чылыглаарынга база идепкейлиг киришкен.

Бо хүннерде үстүнде тудугжулар чаа хөй кажаазының тудуунда хаара туттунган бир демниг ажылдап турар. Звенода район Советиниң депутаттары М. Дорта, М. Хураган-оол, Н. Дембирек, Д. Даш-оол өскелерге үлегер-чижектиг ажылдап, хүн нормазын доктаамал 120—130 хуу күүседип келгеннер.

М. ЛАМА.

ШЫННЫҢ ПОЧТАЗЫНДАН

БЕЛЕКТИГ УЖУРАШКАН

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының саанчылары, кадарчылары тоску беш чылдың толарадыкчы дөртку чылында 402 тонна сүттү бүдүргеш, ооң 316 тоннazын күрүнеге дужаар хүлээлгезин күүсеткен.

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи Совет Тываның 30 чыл оюнуң байырлалын база күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп, 30 ажыг тонна сүттү пландан ажыр күрүнеге саткан. Ферманың саанчылар аразында калбарган социалистиг чарыжының мурнуку олуруунда Эник-кыс Дугар, Эремаа Мандышпаа, Наталья Балыкова, Мария Ховалыг олар чоруп, хуваттынган инектериниң бирээзинден-не 1700—2070 килограмм сүттү саап алганнар. Кадарчылар Сундуй Донгаа, Лодай-оол Дыртына, Оскур-оол Дамба оларның киирген үлүг-хуузу база улуг.

А. ТУГАРЖАП.

«БОЛЬШЕВИКТИҢ» МАЛЧЫННАРЫ

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» совхозунуң малы бо чылын өзүлделиг болган. Мыйыстыг бода мал—104,1, хой—101,3, өшкү—116,8, хавая — 110 хуу өскен.

Совхоз күрүнеге сүт садарының 9 айлар планын 106,3 хуу, эътти—106 хуу, дүктүң чыл планын 110 хуу күүсеткен.

Ажыл-агыйда мурнакчы малчыннар, саанчылар, механизаторлар кайы хөй. Саанчылар Чылбак Куулар 9 айлар дургузунда бир инекке онааштыр 1910, Анай Иргит—1905, Бакаан Кара-Сал 1626 килограмм сүттү сагган. Хойжулар Дөрбет-оол Кара-Сал чүс хойга онааштыр 104 хураганны менди ап, бир хойдан 2,5 килограмм дүктү, Доржудай Куулар чүс хойдан 100 хураганны ап, бир хойдан 2,4 килограмм дүктү кырганнар. Тас-оол Куулар, Сендиңмаа Ондар, Очур-оол Монгуш тус-тузунда бир хойдан 3 килограмм дүктү кыргып алгаш, эки көргүзүглерлиг болган.

Совхоз дүжүт ажаалдазын болгаш күску чер андарылгазын бо хүннерде доозупкан.

Д. ХЕРТЕК.

АДАКТАЛЫ БЕРГЕН

«Торгалыг» совхоз хойнуң тарып боозадылгазын 6 пунктуда чорудуп турар. Ол ажылды совхозтуң селекционер-зоотехниги Кыргыс Шыкпен-оол удуртуп турар. Пункт бүрүзүнге 2700 баш хойну тарып боозадыр.

Тарып боозадылга ажылынга тургулаан баштайгы четпестерни чайлаткан. Ам ол ажыл шуудай берген. Тарып боозадылга пунктуларында техниктер четчелеттинген. Бүдүрүкчү кошкарларның чемгерилгезин экижиткен.

Совхозта хойну тарып боозадыры адакталып турар.

Т. ДАМБАЖЫК.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ГФР. Герман Коммунистиг партияның парлалга органы — «Унзере цайт» солунунуң Дюссельдорфка болган баштайгы байырлалы партияның алдарының улгадып турарын, чурттуң чонунга ооң хандыдыкчы күштүүн илергейлеп көргүскен. Политиктиг чугаалажылгаларга, митингилерге, ужуражыышкыннарга чүс-чүс муң кижилер кириишкен. Хүннүң-не үнер ол ажылчын солуннуң фондузунга чартык миллион марка акшаны чыылдырып киирген. Солуннуң кол редакторунуң медеглээнин ёзугаар алырга, «ол байырлал партияның болгаш ооң солунунуң тургустунган үезинден бээр ГКП-ниң эң улуг байырлалы болган».

ЧУРУКТА: майгыннардан тургустунган хоорайжыгаштың кудумчулары хөй-хөй чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төп парлалга органнарының аттарын эдилеп турган.

А. УРБАННЫҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникасы).

ПХО КҮҮСКОМУНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). «КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга палестин улустуң херээ Палестинаның араб улузунуң шынчы өңнүү болгаш эвилелчизи Совет Эвилелиниң дузаламчызының, өске-даа социалистиг чурттарның база Азия биле Африканың колониалдыг дарлалдан хосталган чурттарының деткимчезиниң ачызында чедиишкинниг болган»—деп Палестинаны хостаар организацияның күүскомунуң Бейрутта тараткан медеглелинде чугаалаан. Палестина айтырыын чугаалажырынга ПХО-ну чалаар деп КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязының шиитпир үндүргенинге хамаарыштыр күүском ол медеглелин тараткан.

Делегей империализминиң хартаачызы—АКШ-тың болгаш Израильдиң ол шиитпирни бадылаарын шаптыктаксаан оралдажыышкыны буурап дүшкен»—деп оон ыңай демдеглээн. Палестина айтырыын чугаалажыр айтырыглар санынга кииририн Англия биле ГФР-ниң делегацияларының шаптыктаксаан чүткүлдүүн медеглелде база демдеглээн.

«МООРЛАҢАР!» ДЕП ТУР

УЛАН-БАТОР. СЭТА-ның корреспондентизи К. Болдохонов мынча деп дамчыткан:

Улусчу Моол МАРН-ның 50 чыл оюн болгаш МАР-ның чартык чүс чыл юбилейин байырлаарынга политиктиг, күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүннүг белеткенип турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневке баштаткан совет партия-чазак делегациязы ол байырлалдарга киржир деп дыңнадыгны моол улус улуг сорук кириишкинниг хүлээп алган.

МАР-ның парлалгазы, радио, телевиденнези ажылчыннарның, араттарның, хөй-хөй бүдүрүлге коллективтериниң эш Л. И. Брежневке байыр чедирип, Совет Эвилелиниң улузу-биле ханы найыралдыг сагыш-сеткилин илергейлээн чагааларын парлап, дамчыдып турар.

Алдарлыг байырлалдар болурунуң бүдүүзүнде МАР-ның ажыл-ишчилери шалыпчы ажыл ээлчээнче кирипкен. Моолдуң хөмүр-даш тывыжының кол бүдүрүлге чери—Шарынголдуң хөмүр-даш разрезиниң ажылчыннары пландан ажыр он-он муң тонна хөмүр-даш казар дээн. Шарынголчуларның эгелээшкинин интернационалчы найыралдың социалистиг хоорайы—Дарханның ажылчы чону деткээн.

Коллективтерниң күш-ажылчы бедик сорук кириишкинин, совет тускай эртемниглер-биле үре-түңнелдиг кады ажылдап турарын Налайханың шахтёру, МАР-ның Күш-ажыл Маадыры Ж. Отгонцаган, Улан-Баторнуң хлеб заводунуң ажылчыны, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының депутады З. Нацагням болгаш оон-даа өскелер солуннар арыннарынга бижип турар.

Эш Л. И. Брежневтиң МАР-га келир деп турарын дыңнааш, бистиң коллектив бөгүн дүүнгүзүнден, даарта—бөгүнгүзүнден артык ажылдаар» шиитпир үндүрдү деп, «Жаргаланды» куражыл-агыйның директору МАР-ның Күш-ажыл Маадыры Д. Альва «Үнэн» солуннуң арыннарынга бижээн.

Совет партия-чазак делегациязының МАР-га келири улустарывыстың аки-дуңма харылзааларын, бүгү талалары-биле дем каттыштырып ажылдаарын улам быжыглаар деп, парлалга демдеглеп турар.

ССРЭ–АКШ: дүшкүүрлүг чоруктуң кошкааны болгаш кады ажылдажылга

Каттышкан Штаттарга удуртулганың солушканының соонда чаа президент Дж. Фордтуң АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң аразынга харылзааларны улам калбартырынче угланышкынны бодунуң үргүлчүлээр бодалдының дугайында медеглелин америк хөй-нитти сеткил ханышкын-биле утказн. Сенатор Джексоннуң болгаш «соок дайын» үезиндагы эгидериниң өске-даа талалакчыларының делегейниң дүшкүүрлүг чоруун кошкадыры дээрге-ле «коммунистерниң сүлчээзи-дир» дээр мугулай бадыткалдарынга чөрүштүр президент Форд дүшкүүрлүг чорукту кошкадыры ССРЭ-ниң-даа, АКШ-тың-даа национал эрге-ажыктарынга таарыжып турар, «Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның аразынга боттуг болгаш тайбың харылзааалардан өске шилип алышкын туруп шыдавас» деп онзалап демдеглээн.

Америк парлалганың бижип турарындан алгаш көөрге, ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында дүшкүүрлүг чорукту кошкадырының политиказын Каттышкан Штаттарда дыка калбак деткип турар, ынчалзажок Советтер чуртунга кандап-даа турган хора чедирер дээр дерзии болгаш кеди чок бодалдыг шак ындыг амытаннар АКШ-та ам-даа бар болбайн аан. Бо чайын совет журналистер делегациязының составынга кирип, Каттышкан Штаттарга аян-чорук кылыр аргалыг болган мен. Вашингтонга, Сан-Франциского, Лос-Анджелеске, Нью-Йоркка болгаш Питсбургка АКШ-тың политиктиг болгаш хөй-нитти ажылдакчылары-биле, хөреңгитеннер-биле болгаш солуннар редакторлары-биле хөй санныг беседаларның биске бүзүреткенин ёзугаар алырга, империалистиг пропаганданың күженишкиннери турзажок, американнарның аажок хөй нуруузу бистиң ийи чуртувустуң аразында харылзааларда үндезин эргилдени дедир эглиш дивес кылыр деп, совет болгаш америк удуртукчуларның илергейлээн шиитпирлиг чоруунга изиг байыр чедирип турар болду. АКШ-тың даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязынга совет-америк харылзааларның янзы-бүрү талаларын дугайты илеткелдерни ийи ай дургузунда дыңнап келгениниң түңнелдери база ону бадыткап турар. Америк чазактың бедик албан-дужаалдыг төлээлекчилери, а ол ышкаш күрүне секретары чораан Д. Раск, сенаторлар Г. Хэмфри, Ч. Перси, Дж. Спаркмэн болгаш республиканчы-даа, демократтыг-даа партияларның өске-даа көску ажылдакчылары ол дыңнаашкыннар үезинде кайы-кайызынга ажыктыг садыг-экономиктиг харылзааларны улам калбартырын, ССРЭ-биле садыглажыышкынче ылгай көрүүшкүннүг моондактарны узуткаарын деткип чугаалааннар.

Садыглажыышкын болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга күрүнелерниң ийи талалыг харылзааларында онза черни ээлеп турар. Ол кады ажылдажылга улуг хемчээлдиг болгаш үр үелиг болган тудум-на, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының экономиктиг үндезини улам быжыг болур. Дээди деңнелге совет-америк үш ужуражыышкынның түңнелинде чедип алдынган дыка хөй дугуржулгаларның болгаш дугуржуушкуннарның уламындан АКШ-тың садыг-үлетпүр бөлүктериниң угаан-хөөннеринге болган эргилде Каманың автозаводун болгаш өске-даа чамдык совет үлетпүр объектилерин тударынга ам безин каш-даа чүс америк фирмалар киржиринге чедирип келген болгаш ам чаа дугуржулгаларны база кереэлерин чугаалажып турар. Совет-америк садыглажыышкынның хемчээли 1970 чылда 200 миллион доллар турганындан 1973 чылда 1 миллиард 400 миллион доллар чедир өскен.

Ынчалзажок ийи таланың кайызынга-даа ажыктыг ол кады ажылдажылганы улам калбартырының оруунга чаа-чаа моондактарны салып турар кижилер АКШ-та ам-даа бар, харын кол кижилер совет-америк харылзааларны экижидеринге удурланып турарлар болгай. Совет-америк садыглажыышкынның калбартырының оруунга АКШ-тың конгрезин кол моондак кылдыр ажыглавышаан, шериг-үлетпүр комплекизиниң, сионисчи болгаш сенатор Джексонну долгандыр бөлүглежип алган өске-даа реакцылыг чүзүн-бааазын дерзии организацияларның төлээлекчилери ССРЭ-биле садыглажыышкынга эң таарымчалыг байдалды тургузарын көрүп турар садыг дугайында чазактың хоойлу төлевилелин хүлээп алырынга шаптыктап турар. АКШ-тың экспорт-импорт банкызы ССРЭ-ге чээлилер бээринге шаптык ужураштырарын база олар оралдажып турар.

ССРЭ-ге хамаарыштыр ылгай көрүүшкүннерлиг хоойлуларын узуткаар дугайында боттарынга алган хүлээлгелерин күүседириниң аргаларын АКШ-тың чазаа болгаш садыг-үлетпүр бөлүктери тып, Джексон баштаан бөлүктү кыжыктырбайн баар боор дээрзинге Совет Эвилели идегел салыр эргелиг.

«Садыг-экономиктиг харылзааларны хөгжүдерни садыг-экономикага кандыг-даа хамаарылгазы чок айтырыглар талазы-биле Совет Эвилелинге негелде кылырынга холбаштырар дээр оралдажыышкыннар мырыңай таарымчас болгаш ажык чок чүве-дир» деп, америк-совет садыг-экономиктиг чөвүлелдиң ийиги хуралының киржикчилериниң мурнунга чүве чугаалап тура, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Совет болгаш америк улустарның эрге-ажыктарынга таарыштыр экономиктиг харылзааларны хөгжүдерниң болдунар аргалыг кара чаңгыс быжыг үндезини чүл дээрге, талаларның бүрүн деңг эргелиг болган турары болгаш кандыг-бир ылгай көрүүшкүннүң чок болган турары ол болур.

С. ЛОСЕВ.
(СЭТА).

ТУРЦИЯ: узамдыккан кризис

Премьер-министр Б. Эджевиттиң болгаш ооң баштааны кабинеттиң албан-хүлээлгеден дүшкени-биле холбаштыр эгелээн Турцияның чазак кризизи бир ай хире үргүлчүлеп келген.

Эджевиттиң каттышкан чазаа бо чылдың январь айда тургустунганы билдинигир. Турцияның баштайгы президентизи Ататюрктуң үндезилеп тургусканы Улус-республиканчы партияның (УРП) болгаш Национал Камгалалдың клерикал партияның (НКП) каттыжып киргени ол чазакты тургузары эргежок чугула апарган. Херектиң ужуру чүл дээрге, 1973 чылдың октябрьда болган соңгулда түңнелинде партияларның кайызы-даа чаңгыс партиялыг чазакты тургузар арганы бээр бадылаашкынны албаанында боор турар. Дыка хөй политиктиг болгаш экономиктиг чугула айтырыгларның талазы-биле шуут-ла бот-боттарынга удур туруштуг каттышкан чазак ынчаар тургустунган.

А ол чурттуң дыка хөй чылдар дургузунда таваржып келген айтырыглары нарын болгаш соңгаарлалып болбас ужурлуг айтырыглар боор турар. Олар дээрге, хамыктың мурнунда акшаның өртек-үнезиниң кудулаашкыны, массалыг ажыл чок чорук, өртек-үнениң соксаал чокка улгадыышкыны-дыр. Стамбулда үнүп турар «Хюрриет» солун чоокта чаа бараанн арның хөй кезииниң өртектери 1963 чылдан бээр бо үеге чедир 3,6 катап улгатканының дугайын бижээн. Амгы үеде квартира хөлезизи ажыл төлевириниң 50 хуузу боор турар. Тускай түңнелдерни ёзугаар алырга, ол 35 миллион кижилиг чуртта ажыл чоктарның саны 2 миллион кижи чедип турар. Тараачыннарның хөй кезииниң чери чок азы хензиг боор турары ол чуртка чер реформазын чорудары херек кырында күүсеттинмес аазаашкын болбушаан турар.

Мурнунда чазакка каттыжып турган ийи партияларның ындыг айтырыгларны аңгы-аңгы көрүп турганы оларның аңгы-аңгы ниитилел бөлүктериниң эрге-ажыктарын камгалап турганында болур: Улусчу-республиканчы партия (УРП) дээрге либералдыг буржуазияның болгаш интеллигенцияның партиязы-дыр. Ол соңгулда үезинде ажылчы чоннарның чамдык кезектериниң бадылаашкынын хаара тудуп турган, ынчаарга Национал Камгалал партиязы шажын-хүрээ ажылдакчыларынга болгаш, хоорайның бичии-буурай клерикалдыг үзел-бодалдыг кезектеринге деткидип турган. Ынчангаш Эджевиттиң кабинединге УКП-ден кирип турган министрлер УРП-ниң айытканы экономиктиг чаартылгаларның боттанырынга шаптыктаары-биле экономикага эргежок чугула хемчээлдиг капитал тускайлаарынга моондактап турганнар.

Ол ышкаш УРП биле НКП-ниң аразынга эң-не шыңгыы чөрүлдээ идеология талазы-биле база илереп турганын чугаалаар херек. Ол база-ла чайгаар билдингир херек-тир.

Бир эвес Эджевиттиң баштап турары Улусчу-республиканчы партия социал-демократтыг кыйгырыгларны барымдаалап турган болза, Национал Камгалал партиязы болгаш ооң удуртукчузу Н. Эрбакан исламның талалакчылары Турцияның амыдыралынга кол черни ээлээн турарынче чүткүлдүг боор келген. Чижээ, ол партия школаларга шажынныг кижизидилгезиниң өөредилгезин эгелээринче албадап турган.

Хүрээ-ниитти күрүнеден аңгылаарының дугайында республиканчы Турцияның хоойлудүрүмнерин үрээни дээш буруулуг боор турар Эрбаканның херээниң талазы-биле чоокта чаа Анкарада эгелээн истелгеден Национал Камгалал партиязының үзел-бодалдарының реаксылыг утка-шынары база илерегтинген. Барыын Германияның «Форвертс» деп солунунуң айтырынга харылалааш, Эрбакан, турк херээженнер база катап думаалай болгаш кара платьелер кедерин ооң баштап турар партиязы оралдажып турар деп чугаалаан. Херээженнер Оттоман империязының үезинде ындыг байдалдыг турган болгай.

Турк республиканың 50 чыл болганынга холбаштыр келдерел дугайында хоойлуну хүлээп ап турда, бо чылдың май айда УРП биле НКП-ниң аразынга чөрүлдээ онза чидигленген. «Коммунистиг пропаганда» дээш буруудаттырып, шииттирген кижилер ол хоойлунуң баштайгы бижимелинге келдерелге таварышпаан чорук чогум-на УКП-ниң удурланыышкынындан болган. Чүтле хомудал судунуң шиитпирин ёзугаар келдерелдиң байдалын элээн калбартыр аргалыг болган. Ынчалза-даа ол келдерел УРП-ниң күзеп турганы ышкаш ындыг калбак хевирни чедип шыдаваан.

Каттышкан чазакка кирип турган ийи партияның даштыкы политика айтырыгларынга, бирги ээлчегде кипр айтырынга туруштары дыка карышкак боор илерээн. Улусчу-республиканчы партияга бодаарга, НКП бо айтырыгны кедергей националисчи, өжээргек туруш-биле көрүп турган.

УРП-ниң болгаш НКП-ниң-даа удуртукчулары боттарының эчис сорулгаларын камгалаар дээш кажарлаары-биле дыка хөй айлар дургузунда боттарының аразында чөрүлдээни өжегээр чажырып келген. Ынчалза-даа эрткен айның ортан үезинде ол чөрүлдээ улам-на күштелген түңнелинде, ийи партиялыг кабинет буурап дүшкен.

Политиктиг хайгааракчылар Эджевиттиң албан-хүлээлгеден дүжер дугайында шиитпирин тайылбырлаарда, база бир байдалды айтып турарлар. Бир эвес чаа кабинетти тургузарының оралдажыышкыны чедимче чок болуп, хуусаадан эрте соңгулдаларны чарлаар болза, ооң партиязы бодунуң туруштарын быжыглап шыдаптар аргалыг болурун УРП-ниң баштыңы кордап турар. Ынчаарга ол партия кипр кризизиниң үезинде Турцияның хөделишкиннеринден үнген националистиг чалгыгларны ажыглаар деп турар.

Б. Эджевит-даа, шынныг чоруктуг консервативтиг партиязының баштыңы С. Демирель-даа боттарынга талалакчыны тып, чаа каттышкан кабинетти тургузар эргазы чок боор келген. Амгы үеде Эджевитке чаа чазакты тургузарын оралдажып көөрүн ийиги удаа даасакан. Бо сорулганы ол болгаш өске-даа кижи шиитпирлеп шыдаар бе азы парламентиге ээлчег чок соңгулда болур бе деп чүвени чоокку келир үе көргүзе бээр.

Түңнел кандыг-даа болур чүве болза, чаңгыс чүүл билдиңгир: чаа турк чазак дыка-ла берге айтырыгларга таваржыр апаар. Чурттуң депшилгелиг кижилери ындыг айтырыгларны турцияның национал хөгжүлдезиниң эрге-ажыктарынга, тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга таарыштыр шиитпирлээрин негеп турарлар.

В. КУДЕЛИН.
(СЭТА).

SEDENTAIRE
TRANSAT
CFDT

Океанга пассажирлер аргыжылгазының эң улуг «Франс» теплоходунуң экипажының болгаш ажылдакчылар коллективиниң муң хире кежигүннери корабльди ажыглаарын уламчылаарын негеп турар.

Ол лайнер экипажының демиселин чурттуң пассажир болгаш садыг флодунуң далайжылары деткээн. Францияның хөй-хөй хоорайларынга ажыл соксадып турарлар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының хөй санныг чыскаалдары болган.

ЧУРУКТА: Гаврның ажылчы чону ажыл соксадып турарлар-биле чаңгыс эп-сеткилдиг.

АФП—СЭТА-ның фотозу.

Тайылбыр булуңу

ГРЕЦИЯ

Греция—Балган чартык ортулуктуң мурнуу талазында болгаш Иони, Чер ортузу, Эгей далайларга чыпшыр чыдар ортулуктарда туруп турар күрүне болур. Чурттуң девискээри —132 муң дөрбелчин километр, чурттакчы чону — 8 миллион 770 муң хире кижи, оларның тозан хуузу — гректер, артканнары — турктар, македоннар, албаннар. Найысылалы — Афины.

Амгы үеде Греция ажык шериг диктатуразының ёзу-чурумундан буржуаз-демократтыг тургузугже шилчилгениң нарын үе-чадазында туруп турар. Республиканың президентизи — шериг хунтазының төлээлекчизи генерал Гизикис күрүне баштыңы болуп хевээр артпышаан.

Экономика талазы-биле алырга, Греция индустриал-аграрлыг чурт болур. Экономиказының кол ылгалдыг чүүлү—даштыкы монополистиг капитал-биле өөн хамаарылгалыы. Үлетпүрү сөөлгү чылдардан бээр хөгжүп эгелээн.

Металлургия, химия, даг үлетпүрү, энергетика болгаш өске-даа адырлар хөгжүп-даа турза, бүдүрүлгелерниң хөй кезии быдаргай болуп турар. Энергетика баазазы кошкак болуп артпышаан. Кедээ ажыл-агый үр үе дургузунда берге байдалга таваржып турган. 1970 чылдан эгелээш кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хемчээли кызырлып келген. Тараачыннар хоорайларже болгаш даштыкыже көжүп чоруп турар. Тараа болгаш техниктиг культуралар шөлдери, мыйыстыг бода база шээр малдарның саны кызырылган.

Бараан-пассажирлер сээртүлгезиниң хөй кезии далай флоду-биле чорудуп турар. Грек суднолар чурттар арызынга бараан-пассажир сээртүлгезинге кескү черни ээлеп турар. Автомобиль транспорту дыка хөгжээн. Ол ышкаш агаар транспортунуң ролю өзүп турар.

1952 чылда Греция НАТО-нуң кежигүнүнге кирген. Ол ышкаш Греция—«Ниити рынок» кежигүнү. Ынчалзажок ССРЭ болгаш өске-даа социалистиг чурттар-биле садыг-экономиктиг харылзааларны тудуп турар.

Грецияга иштики реакцияның болгаш англи-америк империализмниң өскүдүп үндүрген хамааты дайынының (1946—1949 чылдар) соонда чурт каргыс-шериг күрүне кылдыр хуула берген.

Чуртка социал-экономиктиг чөрүлдээлерниң чидигленишкини болгаш чон ортузунга антидиктаторжу шимчээшкинниң калбарышкыны шериг диктатуразының ёзу-чурум кризизин улам ханыладыпкан.

Бо байдалдарга буржуаз оппозиция, ылаңгыя ооң барыын үзелдиг партиязы Барыын Европаның болгаш Американың салдарлыг бөлүктериниң деткимчезинге даянып алгаш, эрге-чагырга дээш демиселди күштелдире берген. 1973 чылдың май төнчүзүнде олар грек шериг-далай күштеринге үймээнни организастап үндүргеннер. Эрге-чагыргалар үймээнни базып алза-даа, чазак политиктиг хемчег алыр ужурга таварышкан: 1973 чылдың июнь 1-де чазак монархияның дүшкенинниң дугайын болгаш Грецияны парламентилиг президентилиг республика кылдыр чарлааң.

Ёзу-чурумче ыйыышкынны кошкадыр дээш, ынчан президент турган Г. Пападопулос шериг хунтазының талазы-биле бодунуң кады ажылдап турган эштерин чазактан үндүргеш, 1973 чылдың октябрь 8-те хамааты чазакты тургускан.

Г. Пападопулостуң ап чоруткан хемчеглери байдалды экижидеринге идиг бербээн. Ажылчы чоннарның экономиктиг байдалының улам дорайташкыны, өртектер өзүүшкүнү, сан-хөө кризизи чазакка удур демиселди улам күштелдирипкен. 1973 чылдың ноябрьда Афиныга болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга студентилерниң база ажылчын аныяктарның полиция-биле хачыыг сегиржип алышкыны болган.

Чагырыкчы бөлүктер, грек олигархия болгаш НАТО-нуң оларны деткээн милитаристиг күштери чазакка удурлаан ол демиселден, оларның демократтыг лозуннарындан хөлчок сести бергеннер. «Бодунуң политиказы-биле» шериг ёзу-чурумну кошкадып, чуртту кризистиг байдалда чедирип эккелген-дир деп, Г. Пападопулосту буруудадып турганнар.

1973 чылдың ноябрь 23-те Грецияга чагырыкчы бөлүктерниң шериг эргилдези болган. Ооң түңнелинде генерал Ф. Гизикис президент апарган. Чаа шериг диктатуразы иштики политиканы улам-на дошкуурадыпкан. Афины шериглерниң организастааны болгаш НАТО-нуң чамдык бөлүктериниң деткээни 1974 чылдың июль 15-те Кипрге шериг үймээни чоннуң килеңин улам күштелдирипкен. Үймээн бастырган. А грек хунта ооң-биле бодунуң адын бужартадып алган.

Ындыг байдал турда, июль 24-те шериг хунтазын К. Караманлиске баштаткан хамааты чазаа-биле солаан. Караманлистиң чазаа массаларның ыйыышкынынга шыдашпайн, бүгү-нитти политиктиг келдерелди чарлаан. Юра ортулукта концлагерьни чок кылып дүжүрген. Ынчалзажок Грецияның Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгазын хоруп турар реаксылыг хоойлудүрүм Грецияда күштүг болуп артпышаан. Чамдык антидемократтыг институттар хевээр болуп турар.

Кипрде уламчылап турар политиктиг кризис, Кипрниң ужурундан бодунуң ийи кежигүннерин — Греция биле Турцияны НАТО-нуң эптештирип шыдавас арга чогу, антиамерик болгаш антинатожу хөөннерниң чоннуң ортузунда калбарыышкыны К. Караманлистиң чазаан НАТО шериг организациязындан үнер дугайында шиитпирни хүлээп алырынче албадапкан. Ол шиитпир ук агрессчи блокка улуг соруушкун болган. Кипр талазы-биле делегей конференциязын КНО-нуң шугуму-биле чылдырарының эргежок чугулазының дугайында совет саналды грек чазак деткип турар.

Эрге-чагыргадан шериг хунтазын чайлаткан чорук чуртка бедик политиктиг көдүрлүүшкүннү бодурган. Ниитилел-политиктиг амыдыралче коммунистиг болгаш өске-даа партиялар ажылдан кирипкен.

Грецияның коммунистиг партиязы чаңгыс аай Кипр күрүнениң хамаарышпас чоруун болгаш девискээриниң бүрүн, бүдүн турарын хүндүлээрин база камгалаарын, президент Макариостуң чазаан хоойлу ёзугаар тургузарын, даштыкы бүгү шериглерни үндүрерин, КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң 1974 чылдың июль 20-де резолюциязын доп-дораан болгаш долу күүседирин чедип алырын негеп турар.

Грецияда байдал нарын болуп артпышаан. Реакцияның күжү — шериг хунтазы эрге-чагыргадан чайлаттынган-даа болза, ам-даа быжыг турушту ээлевишаан. Ынчалзажок Грецияга тайбың болгаш демократия күштери алызында барып тиилээр дээрзинге бүзүрелди демократтыг шимчээшкинниң улам калбарыышкыны көргүзүп турар.

ЧАЙЛАГ ШКОЛАЗЫ

Амгы үениң тыва школачыларынга база студентилеринге, ыланғыя башкы болур студентилеринге дөртен хире чыл бурунгаар кандыг школалар Тывага турганын чугаалаары солун деп бодадым.

Тыва Арат Республиканга школалар үш хевирлиг турган: школа-интернаттар, кирип өөренир школалар болгаш чайлаг школалары. Чайлаг школалары өөредилгениң бир солун хевири турган. Чайлаг школалары аалдарның көжүп чоруур аайы-биле чайлагларже көшкеш, аалдар шынааларже кирери-биле деңге көжүп кириптер. Чайлаг школалары 1934—1939 чылдарда турган. Өөредилге июнь айның 1-ден эгелээш, август 15-те доостур, кичээлдерни өглерге, майгыннарга азы даштыгаа эрттирер. Чүгле 1939 чылда безин 1640 өөреникчилиг 42 чайлаг школазы турган.

Ындыг школаларның бирээзи 1938 чылдың чайынында Чаа-Хөлде Чиңге деп хемниң бажынга Үрбүн сумузунуң аалдарының аразынга турган.

1938 чылдың чайынында аалывыс Кашпалда Хадыңныг деп хемниң бажынга чайлаан. Мени Үрбүнүң чайлаг школазынга өөредир деп айтыышкынны авам, ачамга Хереме сумузунуң даргазы дыңнадып каан.

Чайлаг школазынга аъш-чемни, идик-хепти ада-иелер хандырар. Ынчангаш меңээ хүнезип кылдыр хеңмелээн эът, соктаан, быжырган далганны даалыңга артынгаш чорупкан бис. Кара-Булуңга Хөкүлдек ирейниң аалынга хонгаш, даартазында Чиңге бажынга чедип келдивис. Төреливис өөнге кээп дүшкен бис.

Даартазында нам үүрүнүң даргазы сургуулдар-биле хурал кылган. Школа Тал бажында шыкка бир улуг майгын биле бажыңга турган. Ооң чаны-биле даг хеми шулуртайнып бадып чыдар. Хемниң бир талазы арга, өскези мээс.

Школаның ажылдарының хуралынга дарга чурумнуг эки өөреницер деп чагыды. Кызылдан келген Комбу деп башкы база чүве чугаалады. Хурал соонда сургуулдар ырлашкан:

Аалым болган, чуртум болган
Алды өрээл школаны.
Ажым болган чемим болган
Алдан калбак ногаан дептер...

Улуг акыларындан, угбаларындан-на ону өөренип алганнар боор. Баштайгы хүн ынчаар төндү. Хүнезиннимни майгын чанында сургуулдарга шай хайындырып бээр өгге эккеп каан, ачам чана берген.

Өөренип кириптивис. Чаңгыс башкывыс Комбу бисти өөредип турган. Чоорту Кашпалдан, Үрбүнден келген база Чиңге чурттуг оолдар, уруглар-биле таныжып алган мен. Мартыгыр, Мартык-оол, Докуран, Дадылаа, Айлыңмаа, Сандак болгаш өске-даа, черле үжен шаа кижи. Чаңгыс класс. Майгын иштинде аңаа калбак манзылардан кылган столдар артынга олуруптар бис. Бажың иштинге шала кырынга удуур чүве.

Төрээн дыл, сан, чурулга, күш-культура кичээлдери эртип турган. Шору номчуп, бижип, чуруптар апарган бис. Башкы ырлар база өөредип турду. Уруглар безин сыгыртып турган.

База бир солун чүве хана солун. Ону башкы боду үндүрер чораан. Чурумнуг, кызымак өөреникчилерни мактаан, чурум чок кижилерни бактаан, чүдейти чуруп каан-даа болур. Үрбүн чурттуг бир уруг каттаар деп мегелепкеш, чана берген. Оон хана солунга мындыг кочулал көстүп келген (чурук адаанга):

Кара-каттап чиир дээштиң
Хая көрбейн барган
Чуңгаа...

Солунга бичии ыржыгаштар, тывызыктар-даа үнгүлээр чүве.

Улуг-хүннерде өөренмес. Чоок аалдыг улус чана-даа бээр. Ырак чурттуг мен ышкаш кижилер тооруктаар, каттаар.

Ол чайын Тывага революция тиилээн хүнге турааскааткан байырлалга сургуулдар чыскаалдыг киришкен бис. Байырлыг хурал иидиринге суму даргалары, мурнакчы кижилер турган. Орта мурнакчыларны чүүл-бүрү белектер-биле шаңнаан. Аныяктар ырлашкан. Улуг улус баг хап ойнаан. Чадаг чарышка хамык улусту Талдың унун өрү салыпкан. Бир дугаарында Сувак халып келген. Мөгелер хүрешкен. Дыка солун. Бышталты чажыпкаш баар.

Кежээликтей улусту дыпнаарымга, аъттыг, чадаг ырлажып чоруп тур. Бир хөктүг ашак Шывылыгже мынчаар ырлап чанып бар чытканын дыңнаан мен:

Элик оъттаар Элчелигни
Элбекейниң Мачыва алзын.
Хүлбүс оъттаар Элчелигни
Хүндү-ле акым Соян алзын.

Ындыг улуг байыр-чыскаалга киржири ырак хая-даш, ээзим-арга чурттуг бистерге чаа билиглерни, бодалдарны бергени чугаажок...

Өөренип-ле тур бис оң. Аалдар шынааже көжүп эгелээн. Бир-ле хүн тооруктаар дээш Талды өрү халыырымга, чаңгыс-даа аал чок болду. Мырыңай аяннарны эрткеш, тайга кырынга үне бергенимде, орайтаан. Кашпалдың тайгаларының талыгырда бараанып көргеш, чаныксаарым-даа аажок. Орайтаан. Кезек тооруктар дүжүрүп алгаш, дүн дүжүп орда школага чеде халып келген мен.

Тал бажынга чүгле бистиң школавыс арткан ол. Удавааңда суму улузу майгынывыс бускаш, Ыңгыржак аксында бир даштыг оймакка кээп хондуруп каан. Ам столдаа чок. Аңаа-ла олура номчуур, бижиир турдувус. Удуур-даа черивис ол-ла майгын. Кезек болганда ол чоок кавыга турган аалдар Чиңге аксынче көшкүлей берген, оларның уруглары база эдерип кире берген. Школага каш кижи арткан. Адак соонда чааскаан арткан мен. Ачам кээрин четтикпейн манап турган мен. Бир-ле хүн ачам чедип келген.

Ол-ла күзүн мени Шагаан-Арыг школазынга эккеп каан. Ийиги класска олуртуп каан. Чайлаг школазынга кады өөренип турган өөрүмнүң хөй кезии база ол-ла школада келген болду...

Кашпал, Үрбүн, Чиңгениң кезек оолдар, уругларының өөредилгеже, эртем-билигже оруу Тал бажынга турган чайлаг школазындан ынчаар эгелээн чүве ийин.

Ш. САТ,
филология эртемнериниң доктору.

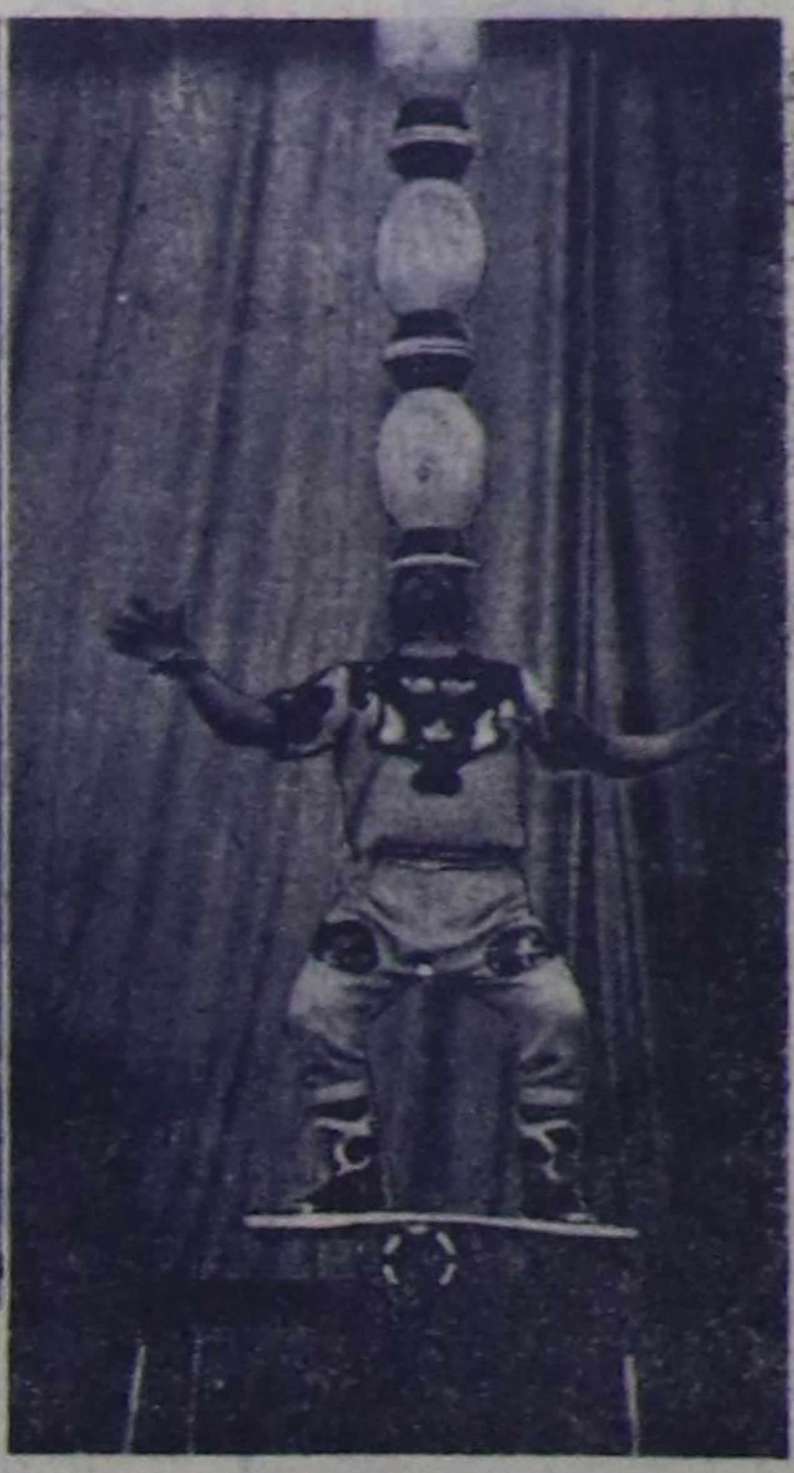

ЧУРУКТАРДА: Тыва уран чүүлдүң болгаш литератураның Москвага эрткен хүннериниң киржикчилери—Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Надежда Красная база Тыва АССР-ниң улустуң артизи Күжүгет Хензиг-оол көргүзүг үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ШУЙЖУЛАР ТЕРГИИДЭЭН

Октябрьның эге хүннеринде Бай-Тайга районнуң уран чүүл коллективтери Совет Тываның 30 чылынга турааскааткан бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниң ийиги ээлчээн эрттирген. Орта 6 коллективтен ниитизи-биле 265 бот-тывынгыр артистер киришкен. «Кара-Хөл» колхозтуң коллективи көрүлдени ажыткап болгаш ыр-шоор дараалаштыр улажы берген.

«Мурнакчы» колхозтуң уран чүүл коллективин эң эки ойнаан деп жюри демдеглээн. Бо коллективте талантылыг аныяктар хөй. Оларның концерти Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы С. Сарыг-оолдуң «Эртинелиг колхозта» деп тоожузун ёзугаар сценажыдылга-биле эгелээн. Ол коллективте танцы бөлүүнүң «Болчагда» база оолдарның индий танцыны шимченгир, чараш ойнааның көрүкчүлер сонуургаан.

Найырал салбырының уран чүүл коллективинде ногаа ажаакчылары, башкылар, эмчилер, саанчылар хаара туттунган. Бот-тывынгыр автор Салчак Сарыг-оолдуң шүлүктерин номчааны, Виктор Иргиттиң орус-тыва ырларны ырлааны, танцы бөлүүнүң «Аяктар» деп танцыны ойнааны эки. Ол ышкаш Кызыл-Даг салбырындан келген пенсионер Кайың Салчактың «Тыва черим», Кара-Хөлден Нина Протопованың «Экии, акы-дуңма Тыва» деп шүлүктерин номчааны жюри үнелээн.

Район төвүнүң артистеринден кижи эмчизи Любовь Күжүгеттиң, Культура бажыңының методизи Марина Моңгуштуң танцылаарын база Татьяна Ооржактың ырлааның чон сонуургаан.

Бо солун көрүлдеге «Тээли» совхозтуң коллективи кошкак белеткенген. Оларның көргүзүп турар номерлери хынамчалыг белеткел чок болганын херечилеп турар.

Совхозта дирекция, партком, комсомол эге организациялары бот-тывынгыр уран чүүлге чугула сагыш салбайн, аныяктарны хаара тутпайн турары черле четпес.

Район көрүлдезинге бирги черни «Мурнакчы» колхозтуң, ийигизин Найырал, үшкүзүн Кызыл-Даг салбырларның коллективтери чаалап алгылаан.

В. ДАДАР-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң автоклубтар эргелекчизи.

ТАЙГА ЭЗИРИ

Амыдыралдың аакталы ону сы базып шыдаваан. Ооң ортумак дурт-сыны ам-даа дорт, буттары сыны дег чиик, карактары тайганың эзирини дег көскү. Бо болза Тываның үш үезин кежилдир чурттаан Тожу районда «Тоора-Хем» совхозтуң алдарлыг аңчызы Маңзырыкчы Таспанович Бараан-дыр. Ол феодалдыг Тыва үезинде, тодаргайлаарга, 1905 чылда Тожу районда Азас хемниң эриинге ядыы аңчы өг-бүледен төрүттүнген. Хевче чажындан эгелээш амыдыралдың берге шылгалдаларын көрген кижи болур.

Оолдуң төрээн адазы Таспан Бараан аар аарыгга таварышкаш, эрте-ле мөчүп калган. А ол бичии оолакты амыдыралдың шапкын агымынга удур туржуп билир болгаш оңу ажып эртип шыдаар кылдыр ооң соңгу адазы Адай Хылович Бараан ачы-буянны чедирип, өөредип каан. Ынчан оол уруг боо мажызынга күш чедиптер апаргаш-ла аңнап эгелээр чаңчыл бо черниң чонунга турган. Бичии Маңзырыкчы 7 харлыг тургаш, соңгу адазы-биле кады диңнеп эгелээп. Кажан диң тып алганда Адай Хылович боону шимчевес кылдыр ыяшка чыпшыр тудуп бээр, а оол чакгыр боону шыгаап-шыгаап боолааш, диңниң бажын часпас турган.

Ыланғыя шаандап тура Тожу аңчызының кол аңнаар аңы—алды (киш). Бичии оолдар алдылаан адаларының ыдын тудуп бээр хүлээлгелиг. Ыт тудары дээрге база-ла чурумнуг. Алдыны сүре-сүре кээрге, улуг хорумнарже азы ыяш хозупче, дазылдарынче кирер чаңныг аң чүве-дир. Ынчап алдыны оон үндүрер дээш ыштаар апаар. А оол ыдының мойнунда баандап туткаш, алды үне халыыр орта, ытты чогуур өйүнде алдыже ыдалаар.

Маңзырыкчы Таспанович болду 11 харлыында чааскаан аңнап эгелээн. Эртен эрте алдының чаа изинге таварышкаш, ыдын ол изче ыдалапкан. Дуржулга чок кижи ыдын арай ырактан салыпкан хире болган. Алды катканың четтирер боор, хүнзедир сүрүшкеннер. Шала кежээликтей ол улуг хорумче кире халаан. Оол хорумну ыштап-ла эгелээн...

— Ол баштайгы сезонда 5 алды олчалыг болган. Оон эгелээш-ле ооң аңнаашкынче күзели улам күштелип, чылдан чылче арга-дуржулгазы улгадып, улам кажарап, улуг аңчыларның арга-сүмезин үргүлчү дыңнап чораш, өзүлүг аңчы кылдыр өзүп келген.

Үргүлчү аңнаары-биле холбашкан бо узун назынының иштинде Тожуда оон мөөрүүн харавааң тайгазы-даа, аъдын бакылаваан суу-даа чок деп болур. Тайгалар туржук өзеннер баалыктар бүрүзүн, хөлдер туржук адырыктар, дамырактар бүрүзүн санап олурарын кижи кайгаар.

— Кара-Балык тайгазының алдылаар чери берт-бежел эвес. Мында ос-хорум өске тайгаларга бодаарга эрамныг. Ынчангаш маңаа эки ыт болза алдыны четкеш, ыяшче үндүр сывырыптар. А Алдыгыл-Араган тайгаже ыттыг углаар херээ-даа чок. Шуптут хорум-көшке. Ыштаар-даа аргажок. Хорумче алды кире халааш, каш километр ырактан барып үнер. Мында алдыларны чүгле какпалап өлүрүп болур. Ынчаарга Улуг-Көшкелигниң алгалары — Бин-Хем көскезинде Кара-Балык сыны биле Өртең-Тайга.

Аңчы кижиге, ыланғыя алды сүрүкчүзүнге чогум чүлер херектиниң дугайында чугаалажы бергечивисте ол мынча дей-дир:

— Алды аңчызынга хамыктың-на мурнунда эки ыт херек. Багай ыттар шырыш, берт черлерге алдыга четпес. Өөренген аңчы ыттар амыр-ла, ыяшдызының дошкун, дезинн канчаар! Кончуг кадырны өрү сөгүн дег-ле кылыйтыл үнер. Кадырның бажынга четкеш, соондан арга-чадаарда сүрүп келген ыт чаа-ла чоокшулап орда, ам дыш алы берген алды ыяш аразы-биле эвес а сөктүп чыдар көшкенн куду октаан даш дег караш кынныр. Ам ынаар ужар күштан өске ыт-даа чеңгиир хуу чок. Моон болза 2—3 хүн сүржүп тургаш, чаңгыс-чүңгүс алдыны ужуруп болур-ла, ынчалза-даа какпалааны-ла дээре. Чер берт болгаш кажараан алдылар мында турумчаан болдур ийин.

— Алдының дезиг, дошкуну кончуг боор чүве-дир аа, Таспанович?—деп, оон чугаа эрээримге мынча дей-дир:

— Өске черлерде та кандыг чүве ийнаан, бистиң Тожуда алды дег дошкун, дезиг аң чок. Ыдың ыяш бажынче үндүр сүрүпсе-даа, алдыны өлүрдүм деп бодавас сен. Ыяшта алдыны кара чаңгыс аткаш, ам адып алыр сен. А часыптар болзуңза, ооң соонда ол алдының бараашын-даа көрбейн базрың чалап чок. Алды кандыг-даа белик ыяштан согунналдыр шурай бээр. Ол халыышкын дээрге, барык-ла боо огу дег дүрген, чамдыкта эң эки дээн аңчы ыттар безин көрбейн баргылаар чүве болбас ийикпе. Ыдың алдыны ыяшче үндүр ойлаткаш, ээре бээрн билек дораан челер ужурлуг сен. А бичии саадаар болзуңза алды аңаа сени малап орбас, база-ла оккулаштыр шурай бергеш, сугже октаан даш ышкаш олчаан чиде бээр.

Оон аңгыда тайгалар база кижилер ышкаш түс-түс аттарлыг, олар ышкаш эки-лиг, бактыг болурун аңчы хөөреди. Чамдык тайгаларның чери берт, шырыш, ынчангаш аңы кижиге көзүлбес, аллырбас болур. А өске тайгаларның чери ак, энтиг — аң, диңни көскүлең боор чүве-дир. Маңзырыкчы Таспановичиниң кара чажындан тура аңнап өскен тайта алдыдан карак салбас, ооң кайнаар шураар деп олурар ужун безин эндевес. Элээн чаржай-даа бергеп исти оскунмас алдыга ыявыла четкеш, амыраар. Ынчангаш алды аңчызынга ыявыла эки ыт херек. Ындыг ытты аңчы боду өөредип алза чогуур. Ыттың бичии-ле чедиишкинин мактап шаңнап тургаш, өөредип алыр херек.

Оон ыңай мерге база чугула. Алды чанынче чоокшулап келзе, кырынче мергелептериңге, ол ыявыла ыяшче үне халыыр боор чүве. Шырак чарының херектин черле билдингир-ле болгай. Барып-барып Тожу ышкаш мындыг улуг тайга-сынныг черниң аңчызынга кандыг кадыг-бергелер таварышпас дээр силер. Каш-каш хонуктарны улаштыр улуг харын чаап, улуг чотканың дүжүрүп туруп бээр-даа таварылгалар турар, хайыраккан, бөрү-даа кижиже шаап, амы-тынче шоглай бээр таварылгалар тургулаар. Бир катап октуг-боолуг чорумда адыг менче халдаан де. Аң кедеп кылаштап чорумда мырыңай таныымдан менче шураан. Тыныжы изиг, арта хылбазыг кынныл келген. Мени алырының кайызы чорда, боонуң аксын мырыңай үстүргеш адыпкан мен. Шавыжаш кылынгаш катап халааш, соора часкап чыдырда, база-ла үстүрген тоонуг адыпкан мен. Ыңай мыңгарлып чорда база аттым...

Тожуга колхоз 1949 чылда тургустунган. Оон бээр бо-түңге чедир Маңзырыкчы Таспанович чаңгыс-даа чылын планың күүсетпейн барбаан. Бир сезонда 12-ден 40 чедир алдыны, 700-ден 900 чедир диңниң, күрүнеге дужаап, бо үениң иштинде Тожуга барыың кымга-даа аштырбайн келген. Алды эң чегей болган 1972 чылда безин ол 12 алдыны болгаш 573 рубльдиң өске-даа олуун күрүнеге дужаагаш, районга бирги черже үнген. 1973 чылда эш М. Бараан күрүнеге 18 алдыны баштадыр, ниитизи-биле 628 рубльдиң олуун дужаагаш, районда ийиги черни алган.

Бо хүннерде Маңзырыкчы Таспановичиниң хар-назыны дөгүй-даа берзе, аңнаашкынын соксадырын ол бичии-даа бодавайн турар. Ооң эрес-кашпагайын ам-даа 18 харлыг оолдар-биле деңнеп болгу дег. Аңчы адыг, бөрү-биле акташкан чүве ышкаш ол араатаннарны аңнаарынга база кайгамчык салым-чаяанын көргүзүп чоруур. Ол мажаалай ковудээн чаңгыс-ла 1962 чылда безин 11 адыгны база 7 бөрзекти, 5 улуг бөрүнү өлүрген. А бүгү назынында даялаан адыг, бөрүлерин саназа та чеже чүве.

Ооң-биле чергелештир хоочун аңчы чыл санында чаа-чаа аныяк кижилерни аңныыр херээнге өөредип, болунуң байлак арга-дуржулгазын дамчыдып турар. Ооң өөредип кааны Бараан Булут, Чигжит Кушкаш дээн ышкаш шырак аңчылар Тожуда булуң санай.

— Мең бодаарымга, бо үениң аныяк аңчыларын туруштуг болгаш харысалгалыг чорукка өөретсе чугула — деп, аңчы чугаалай-дыр.— Үш-дөрт хонук куруглаaш-ла, сагыш-сеткил талазы-биле буурап, чылыг бажыңын сагыныгаш аалынче каккаш чыдыптар, күрүнеге орулга киирерин бодавас кижилер кайы хөй. Бир тайгадан куруглазадаа, өске тайгаже хапкай, оон үшкүзүнче, дөрткүзүнче чорупкай. Ынчап кээрде, олча черле турар ужурлуг.

Маңзырыкчы Таспанович суурга үр олуруп шыдавас. Ооң барык доктаамал чурттаар чери — тайга дизе хөөредиг чок. Бажынга үр турар болза бажы аарып келир, мыттшимээнден шугулдаар. Дерсу-Узала ышкаш кижи-дир ийин. Аңаа сын хемниң кулак уюктадыр шаалаан даажы, куштарның өткүт ырлары, элик, хүлбүстүң огурары, эрес сынның эткир үнү тааланчыг.

М. Бараан чүгле алдарлыг аңчы эвес, а бүгү назынында иви малдап, ону өстүр азырап келген дуржулгалыг ивижи. Ынчангаш ол амгы үеде Өдүгенде иви фермазында ажылдап турар. Уруу Даңгай-Шуру, күдээзи Болат-оол ужелээ совхозтуң 80 мыңдыларын малдап, бо чылын олардан 68 анайларны камгалап, ажаап өстүрген.

Тожу ышкаш мындыг алдар-сураглыг аңчыларның чуртунга безин бүгү узун назынының иштинде аңнаашкын талазы-биле барык кымга-даа аштырбайн, үргүлчү бирги, ийиги черлерге ылгарап келген эрес-экер аңчыны эзирге дөмейлеевес аргажок.

М. ЭРГЕП.

Бойдус улуңу

Кат-чимисти камнаар

Кижи бүрүзү өскен хемнериниң чурумалынга чүрээниң ханызындан ынакшаан болур, ооң чаагай агымынга таалап ханар болгай. Делгем дагларны ашпайн, төрээн Тезим унун бижикседим. Бодаг ажыл-ишчи кижи болгаш сиген-ширбиниш көрүп, Тестиң унунга, Орукку-Шыбааның булуннарынга бо-ла чеде бергилээр мен. Ында кызыл-кат, чыжыргана, эм үнүштерни кижи көргеш өскен чериминиң меңээ өргээн байлаа бо тур—деп хөйнү бодап келир чораан. Ындыг турбуже ийи-чаңгыс машина-балгаттыг кижилер чыжырганны кайы-хамаан чок саза базып, сыптарын сып каапканы хомуданчыг-ла-дыр. Амгы үеде чыжырганалыг булуннарда арга-ыяш камгалакчылары чок. Ындыг болганда чон бойдустуң ол эм үнүжүн чогуур үезинде чидириг чок ажаап, дужаары дээш чидиг демиселди чорудары күзенчиг.

Теректиг-Хем чодураа-биле база байлак алаактарлыг турган. Ооң узутпаттынып турары кымга-даа хомуданчыг. Ол ышкаш ол-ла хемниң өрү Даг-Дөзү деп черниң пөштериниң тооруу бо чылын үнгени хелчок. Ооң эң эки чемгирлериниң бүдүктарын база-ла улус сыйып каапкан. Бо талазы-биле Тес-Хемниң арга-ыяш ажылдакчылары хайгааралды дыңзыдып, кижи бүрүзүнден негелдени күштелдирер ужурлуг. Ол ышкаш бойдус камгалалының темазынга ажылчы чон, өөреникчилер мурнунга лекция-беседаларны хүн бүрү эрттирери күзенчиг. Ногаан өңнүк — бистиң өнчүвүс. Ону камгалап карактаары кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези.

Т. МОТОРК.

ХАНДЫРЫЛГАНАР КАНДЫГЫЛ?

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

Тываның хоорайларында, соң иштинде бистиң Чадаанавыста чаа-чаа кудумчулар немежип, бүдүн кварталдар улажып турар. Ильичиниң лампочказы ам чүгле хоорайларда эвес, Тываның суурларында, харын чурттакчылыг черлер бүрүзүнде чайнап турары өөрүнчүг.

Ада ёзунуң ол улуг сагыш-салыышкынның чамдык черлерде четче ажыглап шыдавайн турары хомуданчыг. Моон чижээнге, Чадаана хоорай Совединиң хамаарылгазында Госстанция дээр сууржулгашты айтыр бодадым. Аңаа күрүнениң уксаажыдылга станциязы барык чээрби чыл хире ажылдап тургаш, эрткен чылын чаа улуг корпусче көшкен. Оон эгелээш-ле Госстанцияга сайгылгаан чырывастаан, кодээ клуб база ажылдавастаан.

Амыдыралга кандыг айтырыг таварышпас дээр. Хоорай баргаш магазиннеп садыглаар, кино, концерт көөр, чорук-ла хөй болгай. Чадааның хоорай автобузу моон мурнунда Госстанция аразынга эргилдир чоруп турган, ол ам база маңнававастаан. Албанның-даа, хуу-нуң-даа чоруунга болган-даа чок чадаг базыптар, а ол аразы херии чер.

Бо айтырыгларны Чадаана хоорай Совединиң күүскому (даргазы Б. Д. Монгуш) дарый шиитпирлээрин Госстанция суурнуң чурттакчы чону күзеп турар.

М. САТ.

Чөөн-Хемчик район.

ДУЗУ АЖЫГ ХЛЕБТЕР

Чыраа-Бажының ажылчын кооперациязы эрткен чылдың ийиги чартыында хлеб быжырар черни ажыглалга кииргеп. Баштай аңаа быжырган хлебтиң шынары эки, чурттакчы чону ону мактап-даа турган.

Ынчалзажок элдептиг чүве. Хлебтиң шынары сөөлгү үеде баксыраан. Бирде ажыг, чамдыкта шуут дус чок хлеб садар. Ийи-чаңгыс дүш болуп амданныг чаагай хлеб көстүп келгилээр. Ам-на хлеб хандырылгазы экижиир боор деп чон идегээр. Оларның оозу бүдер боор бе. дараазында хүн ажыг хлебти база-ла садып эгелээр.

Ажылчын кооперациязының баштаар чериниң даргазы Ч. Эртине хурал бүрүзүнге туруп келгеш, хлебтиң шынарын экижидип, чонну үзүктел чок хандырар дугайын аазаар. Кодээ Советтиң сессиязынга, чурттакчы чонуң-даа, ажылчын кооперациязының-даа хуралдарынга чаңчыл болган аазашкынны кылыры үргүлчүлевишаан. Хлебтиң шынары амгы үеде экижизе-даа чурттакчы чонга чедишпейн турарындан негелде улуг.

Ыланғыя Чыргакы суурга хлеб неделяда чаңгыс удаа келир. Ооң уламындан чон хлеб садып алыр дээш 15 километр черде Чыраа-Бажы сууржe шууужуптар. Чыраа-Бажы, Хорум-Даг, Шеми суурларга хлеб садарын экижидер үе келбээн бе?

Ч. МОНГУШ.

СУРАА ДЫҢНАЛЫР

Тожу районнуң «Тоора-Хем» совхозтуң Адыр-Кежиг суурунда ийи аъш-чем магазини ажылдап турар. Оларда аъш-чем продуктуларының ассортиментизи кызыызындан чоннуң бо талазы-биле хандырылгазы четпес.

Ыланғыя лапша, макарон, янзы-бүрү конфеттер ховар. Ногаа аймаан Тожуда тарывайн турар ужурунда аңаа чоннуң хереглели улуг. Ону Кызылдан эккелген деп сураг дыңналыр. А бистиң магазинивиске шоолуг сатпас. Согуна, огурец, капуста чижектиг чүүлдер складка киргенде ооң үлелгезин шын эвес кылыр. Район төвүнде чурттакчы чон ковей деп чылдак-биле кодээ магазиннерже дыка эвээшти чорудуп турар.

Ол ышкаш чурттакчы чонну хлеб-биле база үзүктелиишкинниг хандырып турар. Быжырган 2—3 хонган, кургаг, кадыг хлебтер чамдыкта келир. Дус чок-даа болгулаар.

Бо четпестерни чайладырынче угланган чугаалар чоннуң хууучуларының хуралдарынга хөй удаа болгулаан. Ам-даа чугаа үргүлчүлеп турар.

Ынчангаш Тожу райпозунуң баштаар чери чоннуң ол шүгүмчүлелдиг саналдарындан түңнел үндүрер үе келген.

Ш. КОЛ.

БАЖЫҢДА «ЗООПАРК»

Бистиң чуртувуста бойдусту камгалап карактаары бүгү-ниитиниң херээ болуп турар. Оон талалакчылары хүн бүрү өзүп-көвүдеп оралы өөрүнчүг. Чөрлик дириг амытаннарга хандыкшылдыглар борта боттуг дузаны көргүзүп турар. Өвүр районнуң төвү Хандагайты суурда фельдшер Петр Тюлюш черлик моортай—маңыны тудуп чаңчыктырып алгандан бээр ээлээн үе эрткен.

Маңы-биле чергелештир ооң бажыңының девискээринде тоолай, көк-дуруяа, элактаагы, аквариумда балыктар база турумчуй берген чурттап турарлар. Баштайгы каш хонукта олар азыралга өөренип пат чадашса-даа, ээзин үе эрткенде чаңчыгып калганнар. Харын-даа ыланғыя дуруяа дагаалар-биле кады чаңгыс деспиден чемненир апарган.

Ооң-биле чергелештир Тюлюш база ээзин каш дириг-маныларны тудуп, Кызылдың зоомагазининге дужааган. Бо буннуң херекке оон өг-бүлезиниң база ачы-дузазын доктаамал чедирип келгениң чугаалаары артык эвес. Бажыңда «Зоопарк» район чурттакчыларының сонуургалын чаалап алган. Ыланғыя школачылар оон күзенчиг аалчылары апарганнар. Бажыңның ээзи чон мурнунга бойдус камгалалының талазы-биле лекция, беседаларны база үргүлчү кылып келген.

О. НУРСАТ.

телевидение

ОКТЯБРЬ 22-ДЕ
КЫЗЫЛДАН

17.30—«Бистиң бажыңывыс—Чер». Документалдыг фильм.
18.00—Телемедээлер.
18.15—Уругларга. Мультфильмнер.
18.35—«Беш чылдың дөрткү чылы». СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары К. А. Маспык-оол дамчыдылгага киржип турар.
19.15—Кыска фильм.
19.25—«Телетен». Шоодуглуг тележурнал.
19.40—Кыска фильм.
19.50—Телемедээлер.
20.00—Чарлалдар, реклама.
20.05—23.10—«Ужуражылгашкыннар». Хөй сериялыг телефильм (ГДР). 3-кү серия—«Татьяна». 4-кү серия—«Доскаар». 5-ки серия—«Бажынче орук».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНОТЕАТРААРДА

ОКТЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эң шыны бачыттыг кыс» 9.40, 11.30, 13.20, 15.20, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Бичии Бимбонуң тоолдары» 9.30, 11.00, «Кышкы эртеи» 14.55, «Өтбелерниң кыйгызы» 12.30, 16.40, 18.35, 21.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Сүрүүшкүн» (1-ги, 2-ги сериялары) 14.30, 17.10, 19.50 шактарда.
«ВОСТОК»: «Харчыгаш» 15.00, «Ажыл чок эр улус» 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.
«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Шортааның айыткааны-биле» 16.30, «Улуг тээгүчүнүң чажыды» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ · Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыы № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 24—63, редакторнуң оралакчызарының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарьның 23-35, партийжы амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54 кедээ ажылгыйы килдизиниң 21-47, үлетүүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 248.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышның талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыы № 1)

ТС—01122.